

Utjecaj panslavizma Jana Kollára na hrvatski narodni preporod

Moharić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:057549>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti

Utjecaj panslavizma Jana Kollára na hrvatski narodni preporod

Diplomski rad

Ivan Moharić

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti

Utjecaj panslavizma Jana Kollára na hrvatski narodni preporod

Diplomski rad

Ivan Moharić

Mentor: doc. dr. sc. Matija Ivačić

Zagreb, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Povijesne okolnosti u Europi na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće.....	2
3. O integraciji modernih nacija.....	2
3.1. Problemi pri integraciji nacije.....	3
3.2. Panslavizam kao nacionalna ideologija.....	4
3.3. Jezik kao glavno sredstvo integracije nacije.....	5
4. Život i djelo Jana Kollára.....	6
5. O slavenskoj „kulturnoj uzajamnosti“.....	8
5.1. Utjecaji na ideju o „književnoj uzajamnosti“.....	8
5.1.1. Vanjski utjecaji na ideju o „književnoj uzajamnosti“.....	8
5.1.2. Unutarnji utjecaji na ideju o „književnoj uzajamnosti“.....	9
5.2. Što je „kulturna uzajamnost“?.....	12
6. Hrvatski narodni preporod.....	13
7. O životu i djelu Ljudevita Gaja.....	14
7.1. O Kratkoj osnovi horvatsko-slavenskoga pravopisa.....	15
7.2. Novine ilirske i Danica ilirska.....	16
8. Ilirski pokret.....	18
8.1. Stvaranje jedinstvenoga jezika za sve Južne Slavene.....	18
8.2. Ciljevi i ostvarenja hrvatskoga narodnog preporoda.....	19
9. O zbirci pjesama <i>Slávy dcera</i>	19
9.1. Geneza i kompozicija zbirke.....	19
9.2. Problem književnopovijesnog određenja zbirke.....	21
10. Mitsko u zbirci <i>Slávy dcera</i>	22
10. 1. Zašto baš mit?.....	26
11. Recepcija zbirke <i>Slávy dcera</i> u među Ilircima.....	26
12. O životu i djelu Stanka Vraza.....	27
12.1. O zbirci pjesama <i>Đulabije</i>	28
12.2. O formi i kompoziciji Vrazovih pjesama.....	29
13.3. Tematsko-motivska analiza <i>Đulabija</i>	30
13. O životu i djelu Petra Preradovića.....	36
13. 1. O zbirci pjesama <i>Pervenci</i>	37
13.2. Kompozicija <i>Pervenaca</i>	37
13.3. Pjesma <i>Vilin san iliti Prošast i budućnost</i>	39
13.4. Oda <i>Slavjanstvu</i>	44
13.5. Elegija <i>U smrt J. K.</i>	45
14. Zaključak.....	46
15. Literatura.....	49

Sažetak

Ovaj diplomski rad bavi se utjecajem panslavizma Jana Kollára na hrvatski narodni preporod. U teorijskome dijelu rada problematizira se proces integracije modernih nacija, karakterističan za narode srednje Europe na razmeđu 18. i 19. stoljeća. U središnjem dijelu rada predstavljeni su život i djelo češkoga preporoditelja Jana Kollára. Posebno je analiziran Kollárov spis *O literárni vzájemnosti*, gdje je Kollár iznio ideju o vlastitoj inačici panslavizma, tzv. „kulturnoj uzajamnosti“ među Slavenima, a kojom je utjecao na Ljudevita Gaja, središnju figuru hrvatskoga narodnog preporoda i idejnoga začetnika tzv. ilirskoga pokreta. Na primjeru Gajevih preporodnih aktivnosti, posebice *Danice ilirske* i *Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisaña*, pokazano je kako su hrvatski preporoditelji preuzeli neke od ideja Kollárove „uzajamnosti“ te kako su ih uključili u konstruiranje ideologije s kojom su krenuli u stvaranje moderne hrvatske nacije. U praktičnome dijelu rada najprije se govori o genezi Kollárove zbirke soneta *Slávy dcera*, pri čemu je naglasak stavljen na Kollárove umjetničke postupke i kolebanje između dviju poetika, zbog kojih djelo izmiče konačnom književnopovijesnome određenju. U završnome dijelu rada pjesme iz Kollárove zbirke *Slávy dcera* usporedno su analizirane s pjesmama iz pjesničkih zbiraka *Đulabije* Stanka Vraza i zbirke *Pervenci* Petra Preradovića. Rezultati analize ukazuju da je Kollár, stavimo li hrvatska prepreporodna književna nastojanja u drugi plan, svojim književnim radom prije svega utjecao na svijest o važnosti širenja slavenske ideje, a posljedično na tematiku i motiviku ilirskih pjesnika.

Ključne riječi: 19. stoljeće, hrvatski narodni preporod, Jan Kollár, kulturna uzajamnost, Ljudevit Gaj

Abstract

This master's thesis deals with the influence of Jan Kollár's Pan-Slavism on the Croatian national revival. The theoretical part of the paper problematizes the modern integration process, characteristic for nations of Central Europe between the 18th and 19th century. The central part of the work presents the life and work of the Czech revivalist Jan Kollár. Close attention is given to Kollár's essay *O literárni vzájemnosti*, in which Kollár presented the idea of his own version of Pan-Slavism, the so-called "cultural reciprocity" among the Slavs, influencing Ljudevit Gaj, a central figure of the Croatian national revival and the ideological precursor of the so-called Illyrian movement. Using examples of Gaj's revivalist activities, especially *Danica ilirska* and *Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisaña*, it is shown how Croatian revivalists adopted some of Kollár's ideas of "reciprocity" and incorporated them into the construction of the ideology with which they embarked on the creation of the modern Croatian nation. Practical part of the work starts with the discussion about genesis of Kollár's collection of sonnets *Slávy dcera*, focusing on Kollár's artistic techniques and oscillation between two poetics, which makes the work elude a definitive literary-historical determination. In the concluding part of the paper, poems from Kollár's *Slávy dcera* are analyzed in comparison with poems from the collections of poems of Stanko Vraz's *Đulabije* and Petar Preradović's *Pervenci*. The results of the analysis indicate that, if we put Croatian pre-revival literary efforts aside, Kollár, through his literary work, primarily influenced the awareness of the importance of spreading the Slavic idea, and consequently, the themes and motifs of Illyrian poets.

Keywords: 19th century, Croatian national revival, cultural reciprocity, Jan Kollár, Ljudevit Gaj

1. Uvod

Cilj je ovoga rada analizirati i pokazati kako je i u kojoj mjeri češki ideolog i pjesnik Jan Kollár svojim književnim i književnopovijesnim radom utjecao na hrvatski narodni preporod. Rad je podijeljen na dva dijela. U prvome dijelu najprije se s teorijske strane pristupa pojmu nacije i problematici procesa moderne integracije nacije, koja je bila karakteristična za srednjoeuropske zemlje na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Motivacija pri odabiru teme rada bili su preporodni pokreti Čeha i Hrvata koji su se odvijali gotovo istovremeno s istim ili sličnim društveno-političkim ciljevima. Okosnica rada bit će radovi Jana Kollára, pripadnika takozvane druge generacije čeških preporoditelja s početka 19. stoljeća. U fokusu teorijskoga djela rada bit će Kollárov najvažniji spis *O literarnég wzagemnosti mezi kmeny a narečjmi slawskýmí (O književnoj uzajamnosti različitih plemena i narječja slavenske nacije)* iz 1832. godine, u kojem je Kollár na temelju ideje panslavizma izložio ideju o vlastitoj inačici panslavizma – ideju „književne uzajamnosti“ među Slavenima. U radu će se najprije objasniti što panslavizam općenito jest, a pobliže će se baviti i elementima Kollárove „uzajamnosti“. Bit će objašnjeno što je „uzajamnost“ i na koje se načine manifestirala u čeških preporoditelja a posljedično i u hrvatskih preporoditelja. U drugoj polovici teorijskog dijela rada pokazat će se kako je Kollárova ideja „uzajamnosti“ utjecala na razvitak „ilirske“ ideje, jedne od najjačih silnica hrvatskoga narodnog preporoda. Fokus će biti na književnom i političkom radu Ljudevita Gaja, začetnika ilirskoga pokreta, koji je ujedno zaslužan i za izradu novoga hrvatskog pravopisa i za pokretanje kulturno-političkih *Novina ilirskih* i *Danice ilirske*.

U drugome, praktičkom dijelu rada naglasak će biti na Kollárovej zbirci soneta pod naslovom *Slávy dcera: lyricko-epická báseň v pěti zpěvích (Kći Slave: lirsko-epska pjesma u pet pjevanja)* iz 1836. godine. Najprije će se dati kratak uvid u genezu zbirke, a bliža pozornost bit će usmjerena na problematiku njezina književnopovijesnog određenja, na njezinu društvenu relevantnost, na postupke mitologizacije kojom se Kollár poslužio pri izgradnji svoga djela te tematsku-motivsku analizu njegova djela. Osim toga, pokušat će se pokazati da je zbirka *Slávy dcera*, koja je prvotno bila zamišljena kao romantični kanconijer, Kolláru ujedno poslužila i kao medij za širenje ideje o slavenskoj „kulturnoj uzajamnosti“. Drugi dio praktičnoga dijela rada usredotočit će se na analizu utjecaja Kollárove poetike na pjesničko stvaralaštvo iliraca, prije svega Stanka Vraza i Petra Preradovića. Analizirat će se direktni poetski utjecaji na zbirku *Dulabije* (1840.) Stanka Vraza te na Preradovićeve djela, zbirku pjesama *Pervenci* (1846.), pjesmu *Slavjanstvu* i na elegiju *U smrt J. K.* Osim utjecaja na poetiku ilirskih pjesnika, preispitat

će se i u kolikoj je mjeri Kollárovo književno stvaralaštvo i političko djelovanje utjecalo na preporodnu aktivnost hrvatskih preporoditelja.

2. Povijesne okolnosti u Europi na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće

Razdoblje od kraja 18. do početka 19. stoljeća bilo je vrlo burno. U cijelome svijetu, a posebice na području zapadne i srednje Europe, došlo je do velikih političkih, a slijedom njih i kulturnih promjena. Prijelomni događaj bila je Francuska revolucija (1789.), koja je na društvenu scenu uvela građanstvo i s njime novu sliku društvenih odnosa uključujući i revoluciju kao društvenu praksu za regulaciju tih odnosa (Brešić, 2019, 17). Europa je nakon Revolucije i napoleonskih ratova bila u strahu od novih revolucija pa je Austrijsko Carstvo (Habsburška Monarhija), na čelu s kancelarom C. M. von Metternichom, 1814. sazvalo Bečki kongres na kojem su sudjelovale još i Rusija, Prusija, Velika Britanija i Francuska. Cilj kongresa bila je obnova Europe po uzoru na stanje prije napoleonskih ratova. Osim utvrđivanja granica, Habsburška Monarhija je poslije Bečkog kongresa bila „na čelu reakcionarnih sila, koristeći pravo na intervenciju gdje god se pojavio kakav slobodoumniji pokret“ (Vodička, 1960, 124). To je Habsburškoj Monarhiji dalo moć da zatre bilo kakav pokušaj osamostaljivanja manjih naroda u svome sastavu. Takva je sudbina zadesila i Čehe i Hrvate koji su se nalazili u njezinu sastavu Iako su političke, povijesne i kulturne situacije bile različite, preporodni impulsi za izgradnju moderne nacije u oba su naroda počeli dobivati na zamahu. Najprije Česi, te nešto kasnije Hrvati, u izgradnju moderne nacije krenuli su s narodnim pokretima. Središnja ideja preporoda bila je politička ideja *panslavizma* ili *sveslavenstva*, odnosno češka inačica te ideje – slavenska „književna uzajamnost“. Začetnik te ideje bio je Slovak Jan Kollár koji je u svojim djelima promicao uzajamnost među slavenskim narodima. Njegova je ideja naišla na plodno tlo i na području Hrvatske koja je, jednako kao i Češka, bila u procesu buđenja nacije i kulturnog preporoda. Središnja osoba hrvatskoga narodnog preporoda bio je Ljudevit Gaj koji je s Kollárom prijateljevao i surađivao, a upravo je on bio i posrednik Kollárove ideje slavenske uzajamnosti u Hrvatskoj. Ideja o sveslavenstvu pod vodstvom Ljudevita Gaja u Hrvatskoj kasnije je poprimila neka druga obilježja, ali u ovome će se radu primarno govoriti o utjecaju ideje Jana Kollára na najsnažniju fazu hrvatskoga narodnog preporoda – fazu ilirizma.

3. O integraciji modernih nacija

Europu u 19. stoljeću karakteriziraju razni nacionalni pokreti kojima je cilj bilo rušenje srednjovjekovnog feudalnog sustava i izgradnja moderne nacije na temeljima kapitalizma. U takvim je previranjima stasao novi, tzv. „treći stalež“ – buržoazija. Razvitak gradova i trgovine,

izgradnja cesta i umrežavanje gradova potaknuli su migraciju ljudi iz sela u gradove, a mladim su intelektualcima omogućili da steknu obrazovanje izvan matičnih država. Tako je u nekim zemljama taj proces bio prvenstveno politički i uključivao je u prvome redu državnike, diplomaciju i vojsku, dok je, kako govori Brešić, u drugima on bio primarno kulturni pokret u kojem su središnju ulogu imali obrazovani slojevi – pjesnici, filozofi, umjetnici i svećenstvo (Brešić, 2019, 18).

Stoga, prije nego obratimo pažnju na konkretne primjere izgradnje moderne nacije u Čeha i Hrvata, valja vidjeti razliku između dvaju smjerova izgradnja modernih nacija. Stančić razlikuje dvije vrste procesa oblikovanja modernih nacija – pravac „od države k naciji“ i pravac „od nacije k državi“ (Stančić, 2008, 8). Prvi pravac karakterističan je za nacije zapadne Europe (Francuska, Engleska, Španjolska) koje su „sa svojim institucijama središnje vlasti provodile unifikaciju upravnih institucija i standardizaciju jezika kao upravne i kulturne komunikacije, te tako oblikovale jedinstveni društveni i kulturni prostor“ i u kojih se oblikovao „politički nacionalizam“ (Stančić, 2008, 8). Drugi pravac karakterističan je za narode srednje i istočne Europe u sklopu Habsburške Monarhije (Njemačka, Češka, Hrvatska) u kojima je gospodarski i društveni razvoj tekao nešto sporije. Stančić govori da u Habsburškoj Monarhiji „središnje vlasti svojim pokušajima centralizacije i kulturne standardizacije [...] nisu uspjele oblikovati jedinstveni društveni i kulturni prostor kao okvir za oblikovanje jedinstvene 'austrijske nacije“ (Stančić, 2008, 8). To je, naime, pružilo mogućnost zasebnim društvenim elitama da oblikuju svoje nacionalne identitete oslanjajući se na vlastitu tradiciju. Ti su narodi (npr. Česi i Hrvati) u počecima procesa oblikovanja modernih nacija težište svoga djelovanja stavljali na izgradnju jezično-kulturnog identiteta, a tek onda nacionalne države. Zato se taj pravac oblikovanja naziva pravcem „od nacije k državi“.

3.1. Problemi pri integraciji nacije

Manji narodi u sklopu Habsburške Monarhije imali su različite probleme koji su ih kočili u izgradnji moderne nacije. Primjerice, razvoj češkoga jezika i kulture stao je nakon Bitke na Bijeloj gori (1620.) i otada je bio sustavno zatiran njemačkim jezikom te se njemačka prevlast nastavila sve do 19. stoljeća. Naravno, austrijski centralizam preferirao je njemački jezik i vršio je pritisak u smjeru koji je bio germanizacijskog karaktera (Vodička, 1960, 25). Vodička govori da „ti pritisci nisu bili vršeni zbog nacionalističkih razloga, već zbog praktičnih: odlučujući faktor bio je taj što su Nijemci, koji su bili u administrativnom središtu Carstva, odnosno u Beču, imali snažan utjecaj, budući da je stanovništvo njemačke nacionalnosti imalo snažne pozicije u patricijskoj buržoaziji na cijelom teritoriju države“ (Vodička, 1960, 25; preveo

I. M.). S druge strane, hrvatski je prostor nakon Bečkog kongresa (1815.) formalno čitav bio priključen Monarhiji, a glavni je problem bio što je bio upravno podijeljen. Naime, Stančić govori da su u prvoj polovici 19. stoljeća Hrvatska i Slavonija pripadale ugarskom, Dalmacija i Istra austrijskom dijelu Monarhije, Rijeka s Primorjem bila je „corpus separatum“, a Vojna krajina bila je pod izravnom upravom Beča (Stančić, 2008, 6). Takva je situacija u povijesnim hrvatskim pokrajinama u tradicionalnoj društvenoj eliti razvila osjećaje partikularnih zasebnosti, a situaciju je činila gorom i činjenica što hrvatski prostor nije bio ujedinjen ni u književnom jeziku ni u grafiji (Stančić, 2008, 6).

U oba je naroda, kako smo vidjeli na ovim izdvojenim primjerima, na ovaj ili onaj način, došlo do diskontinuiteta u tradiciji i kulturi. Stoga se u društvenoj eliti počela rađati svijest o potrebi „preporađanja“ tog izgubljenog identiteta. Sam termin „preporod“, govori Stančić, „tradicionalni je izraz proizašao iz shvaćanja suvremenika koji su proces oblikovanja moderne nacije smatrali tek obnavljanjem, 'preporodom' u povijesti već oblikovanog ali 'zamlog' ili 'zaspalog' identiteta“ (Stančić, 2008, 8) koji treba samo probuditi i „pozvati u novi život“ (Stančić, 2008, 8). Stoga su se u manjim nacijama na području srednje Europe počeli javljati pokreti nazvani nacionalnim preporodima. Na čelu takvih pokreta, za razliku od „velikih“ nacija gdje je tu ulogu preuzeo „treći stalež“, nalazili su se intelektualci (mahom studenti, književnici, svećenici...) koji su, kako kaže Hroch, bili „potrebna društvena osnova socijalne mobilnosti i komunikacije“ (Hroch, 1979, 39). Nazivali su se „patriotima“ (hrv. *rodoljub*, češ. *vlastenec*), a to su bile osobe „koje su se svjesno, po vlastitoj odluci i trajno posvetile radu na podupiranju nacionalnih interesa i koje su, svjesne cilja, izravno ili neizravno potpomagale širenje nacionalne svijesti (Hroch, 1979, 29.) Ugledanjem na „velike nacije“, primjerice Francusku, češki i hrvatski patrioti su pod idealnim uređenjem države smatrali „stanovništvo kao jedinstvenu zajednicu na jednom teritoriju u novom gospodarskom integritetu, određenu jedinstvenim unutarnjim tržištem te zajedničkom pripadnošću koja se očitovala kroz jedinstveni standardni jezik i jedinstvenu nacionalnu kulturu (Vodička, 1960, 24; preveo I. M.). Zato se kod čeških i hrvatskih preporoditelja bitnim uvelike pokazao rad na standardizaciji jezika i razvitku književne produkcije.

3.2. *Panslavizam kao nacionalna ideologija*

Češki povjesničar i politolog M. Hroch pod pojmom nacija podrazumijeva „veliku društvenu skupinu koja se historijski oblikovala a koju karakteriziraju historijsko učvršćeni objektivni odnosi među ljudima“ (Hroch, 1979, 24). Hroch također govori da „za vrijeme svoga oblikovanja nacija sebi stvara integracijsku ideologiju u obliku nacionalne svijesti“ (Hroch,

1979, 24). Kao svoju integracijsku ideologiju, Slaveni, stoljećima potlačeni od svojih gospodara, uzeli su *panslavizam* kao ideologiju na kojoj će stvoriti svoju naciju. M. B. Petrovich govori kako se pojam *panslavizam* „općenito koristi za označavanje povijesne sklonosti slavenskih naroda da na bilo koji opipljiv način, bilo kulturno ili politički, izraze svoju svijest o etničkom srodstvu (Petrovich, 1956, 1). Važno je napomenuti da se izraz *panslavizam* u literaturi¹ obično veže uz ruski panslavizam koji se pak razlikuje od romantičnog *kulturnog panslavizma* koji je u 19. stoljeću kolao Europom. Kulturni panslavizam karakterističan je za Slavene na srednjoeuropskom prostoru u 19. stoljeću, a karakterizira ga to što su Slaveni „dok su njegovali svoje nade u budućnost tako što su pokušavali oživjeti izbljedjele uspomene na staru prošlost“, govori Petrovich, „otkrili da su braća povezana ne samo zajedničkom nesrećom, već i ogromnim kulturnim naslijeđem“ (Petrovich, 1956, 18). Na tu se liniju panslavizma nadovezao i Jan Kollár, začetnik i glavni ideolog slavenske „kulture uzajamnosti“.

3.3. Jezik kao glavno sredstvo integracije nacije

Pod zajedničkim kulturnim naslijeđem primarno se misli na pojedine slavenske jezike koji su se izdvojili iz staroslavenskoga i književna djela producirana na tim jezicima. Iako su društvene, gospodarske i političke situacije u različitim nacijama bile drugačije, u većini je preporodnih pokreta „manjih“ nacija u sklopu Habsburške Monarhije upravo jezik imao važnu ulogu. Važnost jezika ogledala se u dvjema inherentnim funkcijama jezika: društveno-komunikativnoj i izvanjezičnoj (Hroch, 1979, 37). Društveno-komunikativna funkcija „omogućavala je pripadnicima nacije koja se rađala sporazumijevanje na jedinstvenom, kodificiranom i (patriotima) općepoznatom jeziku“ (Hroch, 1979, 37). Ta je činjenica potaknula domoljube (preporoditelje) na sustavno bavljenje jezikom, a to se posebice odnosi na prvu generaciju čeških preporoditelja. Prije svega, misli se na jezikoslovni rad J. Dobrovškoga, koji se smatra začetnikom moderne slavenske filologije i J. Jungmanna, koji je uvelike utjecao na stvaranje češke znanstvene terminologije. Na tu se jezikoslovnu tradiciju svojim književnim i književnopovijesnim radom kasnije navezao i sâm Kollár

Hroch govori da je jezik u vrijeme nacionalnih pokreta postao „znakom prestiža, simbolom nacionalne samostalnosti, kulturne neovisnosti, socijalnog jedinstva itd.“ (Hroch, 1978, 37). Upravo buđenje svijest o toj tzv. izvanknjiževnoj funkciji jezika u većoj je mjeri poslužila Hrvatima pri izgradnji nacije. Kao što ćemo vidjeti, Hrvati su preuzevši Kollárovu ideju „kulture uzajamnosti“ krenuli u stvaranje jedinstvenoga standardnog jezika za sve Južne

¹ M. B. Petrovich govori da je izraz 'panslavizam' skovao Slovak Ján Herkel te da je izraz prvi put upotrijebljen u djelu o slavenskoj lingvistici, a ne politici (Petrovich, 1956.).

Slavene, što im je pritom poslužilo da se politički odcijepi od Habsburške Monarhije i mađarskih utjecaja.

4. Život i djelo Jana Kollára

Jan Kollár bio je češki književnik, publicist i ideolog slovačkog podrijetla, ujedno i začetnik književno orijentiranog panslavizma i ideje o „kulturnoj uzajamnosti“ svih Slavena. Kollár je rođen 1793. godine u mjestu Mošovce u Slovačkoj, u obitelji evangelika. Od samih početaka imao je problema s obitelji. Kolláru je njegov otac, govori Vodička, bio „prvom velikom preprekom koja ga je kočila u njegovoj instinktivnoj želji za obrazovanjem“ (Vodička, 1960, 256; preveo I. M.). Sâm Kollár u svom autobiografskom djelu *Paměti z mladších let života (Uspomene iz ranijih godina života)*² sâm piše o karakteru svog oca (Kollár, 1863, 149) i opisuje kako je cijela ta situacija utjecala na njega te kako se othrvao očevom autoritetu. Osim toga, naglasak je i na sjećanjima koja su vezana uz Mađare i Nijemce na slovačkom prostoru. Usprkos problemima s financijama i ocem, 1806. upisao je gimnaziju u Kremnici, a školovanje je nastavio u evangeličkoj gimnaziji u Banskoj Bistrici (1810. – 1812.). Stvari su krenule nabolje kada je upisao evangelički licej u Požunu (današnja Bratislava), gdje se, kako kaže Bosanac, „tri godine učio filozofijskim i teologijskim naukama, [...] počeo marljivije čitati djela iz češke literature [...], upoznao se s glasovitim historikom Palackim i s drugim slavenskim djelima.“ (Bosanac, 1893, 8).

Tri godine kasnije odlazi na studij za evangeličkog svećenika u Jenu (1817. – 1819.). Vrijeme provedeno u Jeni imalo je veliki utjecaj na Kollára i njegov odnos prema vlastitom narodu. Intelektualni život u Jeni, piše Vodička, bio je „neusporedivo bogatiji i viši nego u Bratislavi.“ (Vodička, 1960, 257). Sâm Kollár pisao je: „Leš bratislavski koji kao mumija leži u mom sjećanju, tek ovdje oživješe, poče se micati i disati“ (Kollár, 1863, u Vodička, 1960, 257). Što je to značilo? Bosanac u *Spomenici* piše kako je na studij u Jenu stigao baš kada su njemačka sveučilišta bila „žarka ognjišta narodnog čuvstva“ (Bosanac, 1893, 9). Prije svega, misli se na rušenje feudalnog poretka i uspostavu građanskog društva i države do kojeg je došlo padom Napoleona i završetkom napoleonskih ratova. To je bio kamenčić koji je započeo veliki niz promjena na području Zapadne i Srednje Europe. Upravo su takva gibanja „doradila njegov strastven odnos prema narodnom pokretu i Slavenstvu“ (Vodička, 1960, 257). Paradoksalna je

² Kollárovo djelo *Paměti z mladších let života* posthumno je objavljeno u ediciji knjiga *Spisy Jana Kollára* iz 1862. godine. Ta se edicija sastoji od više svezaka, a u njoj su objavljena reizdanja nekih Kollárovih djela (*Slávy dcera, Cestopis obsahující cestu do horní Italie, Výklad, čili, Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře, Cestopis druhý i Paměti z mladších let života Jana Kollára*). Izdavač tih djela je češka nakladnička kuća I. L. Kober iz Praga.

činjenica, govori Šmahelová, što se svijest o etničkom identitetu u Kollára u potpunosti razvila tek u stranoj, njemačkoj sredini, iako je otprije bio dovoljno svjestan situacije slovačke manjine u Ugarskoj (Šmahelová, 2002, 129). Kollár u svojim *Uspomenama* spominje svoje učitelje, Jindřicha (Heinricha) Ludena, Ludvika Okena i J. F. Friesa koji su neposredno utjecali na njegove svjetonazore, a upoznao je i Goethea koji je učio pod J. G. Herderom i koji je zaslužan za Kollárovo formiranje ideje o slavenskoj uzajamnosti. Njemačka „epizoda“ bitna je u Kollárovu životu jer je tamo, kako kaže, „živio na staroj zemlji Slavena, kojom su tijekom povijesti zavladali Nijemci“ (Vodička, 1960, 258). U *Uspomenama* govori: „Svugdje slavenska imena i neslavenski stanovnici.“ (Kollár, 1863, 235), a Vodička donosi i njegove riječi: „Svaki grad, svako selo, rijeka, planina, koja slavensko nosi ime, učinila mi se grobom ili spomenikom na tom velikom groblju.“ (Vodička, 1960, 258) Upravo su ti dojmovi i spomenici bili inspiracija za Kollárovo krunsko djelo, zbirku soneta *Slávy dcera* o kojoj će biti riječi kasnije. U literaturi se kao vrlo bitno navodi da je Kollár na povratku iz Jene, pun ideja o slavenskoj nadmoći, stao u Pragu te se tamo družio s Jungmannom, Dobrovským, Hankom i Preslom koji su pripadali ranijoj generaciji preporoditelja (Bosanac, 1893, 10; Vodička, 1960, 258), a u Bratislavi s Palackým i Šafaříkom (Vodička, 1960, 258).

Uskoro, po povratku iz Jene 1826., izdao je zbirku pjesama *Básně (Pjesme)*, koju je 1832. proširio u svoje najpoznatije djelo, zbirku soneta *Slávy dcera (Kći Slave)* čiji je utjecaj bio ogroman na cijeli slavenski svijet. Stančić dojmove o Kolláru u hrvatskoj sredini opisuje ovako: „Krug mladih ljudi u Hrvatskoj oko Gaja otkrio je u Kollárovu nauku, napose u njegovoj pjesmi *Slavi dcera*, bliješteći svijet slavenskog univerzuma, a pripadnost tom univerzumu omogućavala je i malom hrvatskom „plemenu“ sa ruba velikog carstva da uđe u središte suvremenih zbivanja“ (Stančić, 1997, 70). Osim te zbirke, za slavenski svijet i razvitak slavenske ideje „književne uzajamnosti“ bitan je spis pisan njemačkim jezikom *Über die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation (O književnoj uzajamnosti različitih plemena i narječja slavenske nacije)* iz 1836. u kojem je po prvi puta iznio svoju ideju o slavenskom narodu podijeljenom u četiri „glavna plemena“ s četiri glavna „narječja“ (Kollár, 1853, 5-6). Od kasnijih djela, za ovaj rad od veće su važnosti putopis *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841 konanau a sepsanau od Jana Kollára* i već spomenuto djelo *Paměti z mladších let života*, koje je napisao pred kraj svoga života.

5. O slavenskoj „kulturnoj uzajamnosti“

Kollár je, kao što smo već rekli, bio slovačkoga podrijetla i na vlastitijem je koži osjetio nedaće pripadanja maloga naroda Habsburškoj Monarhiji. Nasilna mađarizacija, jednako kao i u Hrvata, usporavala je proces izgradnje slovačke moderne nacije. Kollár je tražeći rješenje problema došao do zaključka da se Slovaci mogu očuvati kao Slaveni jedino ako postanu Česi (Stančić, 2005, 270). S druge strane, Česi su više problema imali s Nijemcima i germanizacijom koja se provodila na cijelom češkom prostoru. Češki je jezik bio zatiran u svim sferama te se njime se koristio samo češki puk, dok se plemstvo i viša elita služila njemačkim. Kollár je nakon 1830-ih, nakon povratka iz Jene, vidjevši borbu Nijemaca za integraciju svojih zemalja i poučen novim strujama, na temelju političke ideje *panslavizma* skovao ideju slavenske „kulturne uzajamnosti“.

O svojoj je ideji Kollár prvi puta progovorio 1836. godine kada je u časopisu *Hronka* na češkome jeziku izdao spis *O literarnég wzagemnosti mezi kmeny a narečjmi slawskýmí*. Već godinu kasnije isti je spis objavio i na njemačkome, a zanimljiva je činjenica da su Hrvati i Srbi isto to djelo čitali u *Danici* iste te godine u prijevodu V. Babukića (Ivanković, 2008, 21). To samo pokazuje kako su hrvatski preporoditelji pomno pratili Kollárov rad. Kollár je u toj raspravi iznio ideju o Slavenima koji su „u prošlosti bili jedan 'narod' s jednim 'jezikom', ali su se tijekom minulih stoljeća podijelili u brojna plemena i podplemena te narječja i podnarječja“ (Stančić, 2005, 270). Cilj slavenske „kulturne uzajamnosti“ bio je pokušaj ujedinjavanja slavenskih naroda u četiri velika „glavna plemena“ i četiri književna „narječja“: rusko, poljsko, češko i srpsko. Uzajamnost bi se tako „ostvarivala približavanjem jezika i grafija, što bi omogućilo lakše kulturno zbližavanje slavenskih naroda“ (Stančić, 2005, 270).

5.1. Utjecaji na ideju o „književnoj uzajamnosti“

U prethodnom smo poglavlju vidjeli kratak presjek Kollárova života i stvaranja, a u sljedećim ćemo odlomcima pokušati ukratko navesti čimbenike koji su utjecali na oblikovanje ideje o slavenskoj „književnoj uzajamnosti“. Prije svega treba napomenuti kako je Kollár utjecaje za stvaranje svoje ideologije preuzimao iz češke tradicije, ali jednako tako i iz stranih zemalja, primarno iz Njemačke.

5.1.1. Vanjski utjecaji na ideju o „književnoj uzajamnosti“

Osim utjecaja koje i sâm navodi u svojim *Uspomenama*, misleći na učitelje Ludena, Okena i Friesa, u literaturi se vrlo često spominje, uz Goethea s kojim je bio u kontaktu, i J. G. Herder koji je predavao na jenskom sveučilištu neposredno prije nego je Kollár tamo počeo svoj studij. Herder je bio njemački filozof, književnik, teoretičar prosvjetiteljstva, protestantski

teolog i pedagog koji se smatra tvorcem pojma „nacionalizam“ (Švoger, 1998, 460). U središtu njegove teorije nalazi se pojam *humanosti* koju definira kao „um i pravednost u svim klasama, u svim ljudskim poslovima“ (Herder 1774-91, prema Švoger, 1998, 462), stavljajući naglasak na „slogu i miran suživot, jednakost i ravnopravnost svih ljudskih jedinki, dakle pojedinaca i naroda“ (Švoger, 1998, 461). U svojim djelima Herder razlikuje „mlade“ i „zrele“ narode, pri čemu „zrelim“ narodima smatra one koji imaju „razvijeniju, profinjeniju kulturu, a takvi narodi postaju nacijama kad dostignu određeni kulturni stupanj“ (Švoger, 1998, 462). U procesu prerastanja naroda u naciju za Herdera presudnu ulogu ima jezik. Veliku važnost daje materinskom jeziku, ali ističe i važnost učenja stranih jezika radi „lakšeg sporazumijevanja s drugim narodima, a u tome kontekstu [...] ističe potrebu znanstvenog uspoređivanja različitih jezika“ (Švoger, 1998, 462). Osim toga, veliku vrijednost vidi u narodnom stvaralaštvu pa zaključuje: „svaki narod kao viši oblik ljudske zajednice [...] ima vlastite običaje, pjesme, plesove, tradiciju, mitologiju i religiju u kojima se najbolje očituje duh i karakter naroda“ (Švoger, 1998, 462), a posebno mjesto zauzima narodna poezija koju je i sâm skupljao. Ukratko, za Herdera briga o jeziku i naglasak na narodnom stvaralaštvu unutar neke nacije, glavne su silnice koje pridonose sveopćoj humanosti.

Za Herdera svaki narod u povijesti ima određenu ulogu u oblikovanju humanosti, a Slavenima pripisuje vrlo važnu ulogu u tom procesu (Švoger, 1998, 462). Tu je ideju iznio u svome djelu *Ideje za filozofiju povijesti čovječanstva* (1784. – 1791.), gdje navodi da su Slaveni bili „liberalni, gostoljubivi do prekomjernosti, ljubitelji pastirske slobode, ali pokorni i poslušni, neprijatelji prikladni da budu pokoreni i opljačkani.“ (Herder, 1966, 483; preveo I. M.) Dalje govori da ih „sve to ipak nije sačuvalo od tlačenja, već da je to pridonosilo njihovom tlačenju, posebice od germanskih naroda“ (Herder, 1966, 483; preveo I. M.). Ipak, na kraju nazire i optimističnu budućnost za Slavene. Naime, spominje „kotač vremena“ koji se neprestano okreće, te govori da „ovi sada duboko potonuli, ali nekad vrijedni i sretni ljudi, napokon će se probuditi iz svog dugog i teškog sna, otresti lance ropstva te uživati u blagodatima svoje predivne zemlje od Jadranskoga mora do karpatskih planina, od Dona do Moldavije“ (Herder 1966, 483; preveo I. M.).

5.1.2. Unutarnji utjecaji na ideju o „književnoj uzajamnosti“

Kollár se u češkome narodnom preporodu javlja u dvadesetim godinama 19. stoljeća i spada u drugu generaciju preporoditelja. Prije njega, pitanjem su se češkoga jezika i pripadnosti „velikome“ slavenskome narodu bavili i drugi češki intelektualci. Prvo razdoblje preporoda, koje Masaryk naziva „razdobljem Dobrovškoga“ (Masaryk, 1895, 7), počinje 70-ih godina 18.

stoljeća. U češkoj historiografiji postoji više periodizacija češkog preporodnog pokreta, a A. Novák kao početnu godinu smatra 1774. godinu. Ta godina korelira s povratkom J. Dobrovskoga u Prag nakon zatvaranja jezuitskog reda u Brnu gdje je studirao bogoslovlje (Vodička, 1960, 100.) Osim toga, godinu kasnije F. M. Pelcl je po prvi puta tiskao Balbínov spis *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica (Obrana jazyka Slovanského zvláště českého)*³, u čiju se znanstvenu struju priključio i sâm Dobrovský svojim književno-znanstvenim radom, a već dvije godine kasnije, 1779. počeo je izdavati časopis *Böhmische Literatur auf das Jahr 1779*, koji je bio posvećen stanju književnosti i znanosti u Češkoj, a u kojem je vrlo brzo došao do zaključka da je najveću pažnju potrebno usmjeriti na djela pisana češkim jezikom i na stanje češke književnosti (Vodička, 1960, 102).

Zbog bavljenja filologijom i zanimanja za povijest Slavena i staroslavenskog jezika, Dobrovský je dobio nadimak „otac slavistike“, a S. Radić za njega kaže:

Dobrovský je upravo stvorio slavensko jezikoslovlje ili slavistiku, koliko čovjek uopće može nešto stvoriti: iz meteža je učinio red, nesigurno tapkanje zamijenio je jasnim pogledom i čvrstim korakom, kojekakve kombinacije i teorije prorešetao je i prosijao i podao nam mjesto njih jezične zakone, kojima se i danas ravnaju svi slavenski narodi. (Radić, 1910, 121).

D. Sesar dodaje:

Prvi je na suvremen način istraživao genetsku povezanost slavenskih jezika i njihovih jezičnih sustava, izvršio je znanstvenu klasifikaciju jezika pripadnika slavenske jezične porodice i proučavao njezin položaj u odnosu na indoeuropske jezike (Sesar, 1996, 50-51).

Sâm je pisao na njemačkome jeziku, a Sesar govori da je tomu razlog bila „tadašnja jezična situacija u općem društvenom kontekstu“ (Sesar, 1996, 51). Dodaje i da je sumnjao u širinu izražajnih mogućnosti češkoga jezika i zastupao načelo kulturne ujednačenosti jezičnih normi na visokoj književnoj razini. Za njega je uzor bio „kultivirani, elitni, intelektualni, u osnovi funkcionalno ograničeni jezik“ (Sesar, 1996, 51), a on je taj uzor vidio u češkome jeziku 16. stoljeća. Stoga, osim osnivanja slavistike kao znanosti, velike zasluge nosi zbog „premošćivanja jaza između 16. i 18. stoljeća te početke bavljenja filologijom“ (Sesar, 1996, 56). Time je nastupajućoj generaciji preporoditelja omogućio „temeljito obnavljanje normi i uspostavljanje razvojnog jezičnog kontinuiteta“ (Sesar, 1996, 56). Njegovim su poticajima otvoreni slavistički studiji širom Češke, a na njegov se historiografski rad kasnije nadovezao P. J. Šafářik sa svojim djelom *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen*

³ Radi se o latinskome spisu u kojem se tematiziraju negativni izvanjezični čimbenici koji su utjecali na društveni status češkoga jezika u razdoblju nakon bitke na Bijeloj gori 1620. g. Balbín u tom spisu koristi termin „slavenski jezik“ kao zajednički naziv za sve slavenske jezike pa bi i to mogao biti razlog preporodnih zanimanja za taj spis (Kopecký, 1988, 121).

Mundarten (Povijest slavenskoga jezika i književnosti prema svim narječjima) iz 1826. g. i desetak godina kasnije s djelom *Slovanské starožitnosti (Slavenske starine)*.

Središnja figura drugoga preporodnog razdoblja bio je Josef Jungmann. Od svog prethodnika Dobrovskog razlikovao se time što je stvarao i pisao na češkome jeziku. Tamo gdje je stao Dobrovský, Jungmann je nastavio dajući si zadatak da dokaže kako češki jezik ipak jest sposoban ispuniti sve funkcije koje nacionalni jezik mora ispunjavati. Bavio se prevođenjem te je s različitih europskih jezika preveo veliki broj tadašnjih klasika, primjerice Goethea, Schillera, Herdera, Milтона, Chateabrianda. U svojoj raspravi *O jazyku českém (O češkome jeziku)* predložio je putove koji bi omogućili prevladavanje prepreka koje ometaju jezik u ispunjavanju zadataka u stvaranju zahtjevnijih književnih djela. Glavnom preprekom bila je nerazvijenost češkoga leksika. Jungmann je rješenje vidio u pisanju rječnika, pri čemu je zagovarao postupak prema kojem bi se u stvaranju suvremenoga leksika trebalo služiti svim rezervama češkog jezika, sadržanih u njegovom trenutnom stanju i prošlom razvoju (Šlosar i Kosek, 2017). Ako taj izvor nije bio dovoljan, potrebno je bilo „crpiti iz rezerve koju nude drugi slavenski jezici i njihov vokabular“, jer češki jezik je „samo jedan od slavenskih jezika, pa je stoga i njegov duh sastavni dio široko shvaćene psihologije slavenskog svijeta“ (Vodička, 1960, 130; preveo I. M.). Njegovo najveće i najutjecajnije djelo bio je petodijelni rječnik *Slovník česko-německý (Češko-njemački rječnik)* koji, kako govori Sesar, „predstavlja smjeli pomak u leksikologiji, izražen ne samo dopunjavanjem i oživljavanjem staroga, nego i stvaranjem novoga leksika (Sesar, 1996, 55).

Dobrovský i Jungmann snagu su vidjeli i u brojnosti Slavena unutar Habsburške Monarhije. Govori se o broju od 14 milijuna ljudi slavenskoga porijekla nasuprot 6 milijuna ostalih stanovnika. Svjesni stanja češkoga jezika i slabe književne produkcije, preporoditelji su, a posebice Jungmann, vidjeli da bi se „društvena i politička slabost češke nacije mogla nadoknaditi sviješću o brojnosti Slavena kao cjeline, eventualno i sviješću o političkoj moći ruske države nakon pobjede nad Francuzima“ (Vodička, 1960, 137). Tako se krug zatvara i Herderove ideje polako se počinju stapati u jednu, da bi Kollár, kao nasljednik Dobrovškoga i Jungmanna u svome djelu *O literární vzájemnosti* napisao:

Slaveni su se pobrojali i time su shvatili da su najbrojniji u Europi te su brojanjem stekli svijest o svojoj moći koja je u njima ponovno probudila prirodni osjećaj koji [...] obznanjuje ljudima da stajati iza slabijeg znači ići protiv prirode te ih potiče da se izdignu iz poniženja koje je za njih sramotno, a za čovječanstvo štetno (Kollár, 1853, 12; preveo I. M.).

5.2. Što je „kulturalna uzajamnost“?

Na samome početku djela Kollár postavlja pitanje: „Što *uzajamnost* jest, prema izrazu, prema značenju?“ Odgovara da riječ *vzájemnost* (hrv. uzajamnost) dolazi od korijena čeških glagola *jati*, *zajati*, *prijimati* (hrv. zgrabiti, uhvatiti, primiti), a znači „uzeti, pak opet dati, posuditi, pak opet vratiti jedan drugomu odmenjavati“. (*Danica ilirska*, 9. srpnja 1836., br. 29). Govori kako se češka riječ 'obapolnost' odnosi na „dvije polovice ili strane“, dok se *vzájemnost* može odnositi na „tri, četiri pet ili više strana, odnosno plemena“ (Kollár, 1853, 3). Upravo je više „plemena“ u središtu Kollárove vizije „slavenske uzajamnosti“. Naime, on je razlikovao četiri stara slavenska „plemena“ – ilirsko, poljsko, rusko i češko (*Danica ilirska*, 9. srpnja 1836., br. 29), a model slavenske uzajamnosti vidio je kao poveznicu između tih četiriju plemena. Literarna, odnosno književna koncepcija uzajamnosti zasnivala se na ideji prema kojoj bi:

[...]sve nacionalne grane dijelile zajednički dio duhovnih plodova svoga naroda, da bi međusobno kupovale, čitale spise i knjige objavljene na svim slavenskim narječjima. Svaki bi dijalekt crpio novi život iz drugog, pomlađivao se, obogaćivao i obrazovao, ali se ne bi miješao u drugi, niti bi dao da se drugi miješaju u njegov, već bi uz ostale stajao na vlastitom tlu. (Kollár 1853, 3; preveo I. M.)

Kollár se u svojoj koncepciji zalagao za jedinstveni slavenski jezik i zajedničku književnost koje bi razumjeli svi Slaveni. Mislio je pritom na zajedničku narodnu književnost pisanu zasebnim „narječjima“, ali je ustrajao na izgradnji jedinstvenoga slavenskog jezika kako bi Slaven jednoga naroda mogao čitati djela drugih Slavena. Osim toga ustrajao je na otvaranju knjižnica i razmjeni književnih djela unutar tih knjižnica. Da bi se lakše razumjela koncepcija uzajamnosti ovdje donosim devet točaka na kojima ona počiva:

1. Otvaranje sveslavenskih knjižnica u svim glavnim gradovima slavenskih plemena
2. Razmjenu knjiga među piscima različitih plemena
3. Otvaranje obrazovnih institucije i studija slavenskih narječja
4. Izdavanje općenitih, općenarječnih, slavenskih književnih časopisa
5. Otvaranje javnih i privatnih knjižnica
6. Pisanje komparativne gramatike i rječnika svih narječja
7. Prikupljanje i izdavanje narodnih pjesama i poslovice
8. Odstranjivanje stranih riječ i oblika
9. Pisanje jedinstvenog, filozofskog pravopisa u duhu slavenskog govora (Kollár, 1853)

Sve dok nije pronašao formulu u ideji književne uzajamnosti koja Slavene približava kulturološki, Kollár je izričito odbijao političko rješavanje slavenskog pitanja. Izbjegavao je sve političke i društvene ideološke nesuglasice i govorio je da uzajamnost:

nesostoji u političnom svih Slavjanah sjedinjenju, niti u puntarskih demagogičnih podizanjih proti zemaljskim vladarstvom, i njihovim uredbam, odkuda samo smutnja i nesreća proizlazi (*Danica ilirska*, 9. srpnja 1836, br. 29).

6. Hrvatski narodni preporod

Hrvatski narodni preporod naziv je za kulturni i politički pokret u Hrvatskoj koji se datira u godine od 1790. do 1845. U literaturi se „hrvatski narodni preporod“ vrlo često izjednačava s pojmom „ilirskoga pokreta“, ali ta je činjenica djelomično točna. Za početak je dovoljno reći da je ilirski pokret samo jedna od pojava procesa nacionalne integracije. Naime, razgraničenje ova dva pojma bitno je za potrebe ovoga rada jer se utjecaj Kollára i njegove uzajamnost isključivo povezuju s ilirskim pokretom. Kako bismo se riješili nedoumica obratimo pažnju na periodizaciju hrvatskoga narodnog preporoda.

Periodizacija hrvatskoga narodnog preporoda koju donosi Horvat (1986.) izgleda ovako:

- a) pripremno razdoblje (1790. – 1835.)
- b) početno doba (1830. – 1835.)
- c) razvijeno doba – „ilirski pokret“ (1835. – 1848.)
- d) doba zabrane ilirskoga imena (1843. – 1845.)

Horvat hrvatski narodni preporod dijeli na četiri faze i ta periodizacija više-manje korelira s fazama nacionalne integracije koju donosi M. Gross u knjizi *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od početka 16. do početka 20. stoljeća)*. Ona preuzima model M. Hrocha u kojem se mogu vidjeti tri faze nacionalne integracije koju prolaze narodi koji na početku toga procesa nisu imali svoju državu niti potpunu društvenu strukturu (Gross, 1981, 183). To su:

- a) početno razdoblje, kada neki pisci nesustavno iznose ideje koje postepeno dobivaju mobilizatorsku ulogu u procesu nacionalne integracije;
- b) središnja i odlučna faza, u kojoj grupa „rodoljuba“, sastavljena od pripadnika određenih društvenih slojeva i profesionalnih grupa, putem raznih institucija sustavno i organizirano obavlja nacionalnu propagandu koja najprije obuhvaća samo užu krug, zatim se širi na više klase, a kasnije i na šire slojeve nacije koja nastaje;
- c) faza kada se može smatrati da je proces nacionalne integracije uglavnom dovršen, jer se pretežna većina nacije može mobilizirati u borbi za gospodarske, društvene, političke i kulturne oblike života, potrebne afirmaciji neke nacije. Iako pri tom djeluju

konkurentne ideologije, većina pripadnika nacije postala je nacionalno svjesna, a zato i sposobna da sudjeluje u masovnom nacionalnom pokretu.

Gross u početno razdoblje smješta pisce od renesanse do kraja 18. stoljeća koji su se na neki način bavili pitanjem integracije hrvatske nacije (Gross, 1981, 183). U tu bi skupinu spadali prije svega književnici, npr. Gundulić sa svojim epom *Osman* u kojem se polako naziru elementi slavizma, u smislu oslobođenja Europe od Turaka ili Kačić-Miošić i njegov *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* u kojem se, naglašava Musa, Kačić „obraća [...] širokim narodnim slojevima bez elementarne naobrazbe“ kako bi im rekao „istinu o njihovoj povijesti, o njihovim junacima, o žrtvama narodnim“ (Musa, 2006, 249). Kačićev *Razgovor ugodni* također se smatra i ključnim u povezivanju hrvatskoga Juga i Sjevera, a Brešić ga naziva i „prvim nacionalnim bestselerom“ koji je spojio dvije tradicije – usmenu i pisanu (Brešić, 2019, 8).

Osim književnika, buđenjem nacije neposredno prije početka hrvatskoga narodnog preporoda bavili su se i intelektualci poput biskupa M. Vrhovca koji je 1813. sastavio „latinsku okružnicu“ u kojoj je molio svećenstvo da skuplja narodno blago, rukopise i knjige, a osim toga zalagao se i za ujedinjenje hrvatskih zemalja (Jembrih, 2022). Valja spomenuti i A. Mihanovića koji je 1815. godine izdao spis *Reč domovini o hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku* u kojem je zbog sve većih naleta mađarizacije htio „uvjeriti šire krugove hrvatske o potrebi i mogućnosti, da hrvatski jezik postane organom narodne prosvjete i državnoga života“ (Matić, 1949, 177). Posebno je važan pravnik I. Derkos sa svojim spisom *Genij domovine nad usnulim svojim sinovima (Genius patriae super dormientibus suis filiis)* iz 1832. u kojem je progovorio o hrvatskim „municipalnim pravima“ (*iuria municipalia*), prema kojima je Trojedina Kraljevina Hrvatska stupanjem u slobodni savez s Habsburškom Monarhijom sačuvala svoju ustavnu slobodu i pravnu cjelokupnost.

U prethodnom smo odlomku dakle mogli vidjeti kratak presjek predstavnika i djela koji prema Gross spadaju u tzv. početno razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda. Njihovo je djelovanje bilo od velikoga značaja za budućnost Hrvata jer su njihove ideje preuzeli i nastavili razvijati predstavnici druge, središnje i odlučne faze preporoda. Radi se naime o „grupi rodoljuba“, tj. o književnicima i intelektualcima okupljenima oko Ljudevita Gaja, idejnog začetnika i središnje osobe ilirskoga pokreta.

7. O životu i djelu Ljudevita Gaja

Da bismo mogli govoriti o ilirskome pokretu, važno je da se osvrnemo na život i djelo glavnog ideologa i vođe te faze preporoda – Ljudevita Gaja (1809. – 1872.). Rođen je u Krapini

gdje je završio osnovnu školu, a gimnazijsko obrazovanje nastavio je u Varaždinu i Karlovcu. Godine 1826. završio je gimnaziju, a ta se godina smatra važnom za slavensku ideju jer je u krapinskoj franjevačkoj knjižnici pronašao spis opata Vjenceslava Sklenskog o povijesti krapinskih gradova (Stančić, 2008, 22). Na temelju tog zapisa Gaj je izdao spis pod nazivom *Dvorci kraj Krapine (Die Schlösser bei Krapina)* koji je sadržavao legendu o trojici slavenske braće Čehu, Lehu i Mehu, koji su se iz gradova iznad Krapine razišli i osnovali češko, poljsko i rusko kraljevstvo. Stančić tvrdi da je upravo taj spis bio inspiracija Gaju da se počne baviti poviješću starih Slavena (Stančić, 2005, 269).

Po završetku gimnazije, Gaj je svoj studij filozofije nastavio u Beču pa u Grazu, u želji da se uz studij posveti istraživanju hrvatske povijesti kako bi povijesnom argumentacijom mogao afirmirati hrvatski identitet. (Stančić, 2008, 23). Iz Graza je krajem 1829. krenuo u Peštu na studij prava koji je završio krajem 1831. g. U stranim gradovima, Grazu i Pešti, jednako kao i Kollár nešto ranije, Gaj je pratio zbivanja u Europi i Habsburškoj Monarhiji te se pridružio studentskim skupinama koje su poput njega osjetljivo reagirale na promjene i čiji su pripadnici željeli sami u njima djelatno sudjelovati.

1829. godina prijelomna je godina jer se Gaj na studiju prava u Pešti susreo s Kollárom koji je tamo obnašao dužnost evangeličkog svećenika. O njihovom prijateljevanju možemo saznati iz Kollárovog putopisa *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské živly roku 1841 konanau a sepsanau od Jana Kollára* (1843.) gdje Kollár piše:

Gaj je os oko koje se vrti duhovni i nacionalni život Zagreba, pa čak i cijele Hrvatske. Već je prošlo oko 12 godina otkako smo se posljednji put vidjeli, otkad smo zajedno šetali Peštom, čitali čitanku za učenje češkoga, razgovarali o *Pravopisu*, *Novinama* i drugim nacionalnim pitanjima te stvarali velike planove za budućnost (Kollár, 1843, 29; preveo I. M.).

Iz ovog zapisa saznajemo da je Gaj surađivao s Kollárom, a „veliki planovi za budućnost“ mogli bi se odnositi na promicanje ideje slavenske uzajamnosti.

7.1. O Kratkoi osnovi horvatsko-slavenskoga pravopisaña

Kad Kollár govori o „*Pravopisu*“ vrlo vjerojatno se misli na knjižicu *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaña* koju je Gaj 1830. godine izdao u Budimu. Ta se knjižica smatra početkom Gajevog preporodnog djelovanja, a po uzoru na jezična nastojanja Pavla Vitezovića i po uzoru na češki pravopis, radilo se o „prijedlogu slovopisne reforme koji se zasnivao na načelu jedan fonem – jedan grafem“ (Tafra, 2006, 49). Da je Kollár utjecao na Gaja vidi se u knjižici gdje Gaj govori o potrebi zajedničkog pravopisa za sve Hrvate, pa i Slavene:

Gore zpomenuite skupslove: ć, đ etc. trebaju vre dugo vremena Lehi, Čehi i ž' nima Moravci i Slovaci, koteri vsi skupa osebuju veliko – imenitem slovstvom odičeni jesu (Gaj, 1830, 22).

Nastavlja i dalje te govori:

Vsaki izobraženi Čeh i Leh Vseslavenstvo (to jest: goruču želju, da vsa narečja velikoga našega naroda, kuliko moguće je, jedno k' drugomu približuju se,) [...] da slednja dobra, z' ovem umnem pravopisañem na svetlo dana horvatska kniiga tulikajše vu Čehski i Lehski zemlji čtela se bude (Gaj, 1830, 22).

Ovdje Gaj, poučen Kollárom, govori o potrebi približavanja slavenskih jezika kako bi se u Češkoj i Poljskoj mogle čitati i hrvatske knjige. U *Kratkoj osnovi* nailazimo i na Kollárovu ideju o približavanju četiri glavna slavenska „narečja“. Gaj piše:

ar samo po jedinstveni jednakosti k' cilju dospeti moremo. Samo takvem načinom smemo se nadati, da nekda ves veliki slavenski jezik iz vseh svojeh različnostih vu četvera glavna narečja skupztegnul se bude (Gaj, 1830, 22).

Gaj na isto poziva i „Šlavonce, Dalmatince, Štajerce, Krajnce i Korušce“ što će mu kasnije poslužiti da sveslavensku „ilirsku“ ideju promakne u hrvatsku. Tafra govori da „iako je pravopis bio savršen, on nije prihvaćen jer ga nisu odobrile vlasti, a nije bilo ni glasila koje bi ga podržalo“ (Tafra, 2006, 49).

Gaj je odlučio doskočiti i tome problemu pa je već 1832. caru poslao zahtjev za izdavanjem političkih novina. Budući da je rad na pravopisu već digao prašinu među Mađarima, Gaj je tek 1835. godine dobio dozvolu za izdavanje novina. Da bi oslabio mađarsku zabrinutost, počeo je objavljivati *Novine Horvatzke* s književnim prilogom *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka*. Budući da su novine smjele prenositi već objavljene političke vijesti, Šidak govori da je Gaj težište rada prenio u *Daniczu* te tako uspio nastupiti u oba područja, s *Novinama* u političkoj sferi te s *Daniczom* u kulturnoj (Šidak, 1981, 198).

7.2. Novine ilirske i Danica ilirska

Izdavanje kulturnih novina također je jedna od zasada Kollárove koncepcije slavenske uzajamnosti. Kollár, s obzirom da se nije zalagao za političko rješavanje slavenskoga pitanja, samim time nije bio ni pobornikom izdavanja političkog časopisa. Ipak, u pismu iz 1836. Gaju pod pseudonimom Slawomil Josef Kořenatý piše:

Visokoobrazovani gospodine ravnatelju ilirskih narodnih novina Danice Ilirske! Vaša „Danica“ naš je jedini štít protiv mađarskih nepravdi. Mi Slovaci nemamo nijedan literarni organ; u češkim se časopisima možemo oglasiti tek malo. Stoga vas puno molim, ako biste mogli ovu kratku obranu objaviti u Danici, možda će se tada raširiti i u drugim novinama i časopisima. [...] Rado bismo je preveli na ilirski jezik, ali to nam još teško ide, a Danica je uvijek pisana jasnim i snažnim jezikom, stoga molimo nekoga da to prevede na ilirski

dijalekt kako bi imalo utjecaja. Molimo Vas, učinite to za dobro naše nacionalne stvari! (*Pisma Ljudevitu Gaju* 1956, 136; preveo I. M).

Iz ovog je pisma vidljivo kakvo je bilo stanje Čeha i Slovaka u Habsburškoj Monarhiji te kako Kollár pozitivno piše o *Danici*. Naime, Ivanković govori da je to jedini tekst, osim kratkih vijesti i pisama, koji je Kollár napisao za *Danicu*, a radi se o kritici mađarske nacionalističke knjige u kojoj se nastoji pokazati da je Hrvatska samo mađarska provincija (Ivanković, 2008, 23). Ivanković govori da je već iz sadržaja *Danice ilirske* vidljivo da su ilirci bili marljivi Kollárovi učenici (Ivanković, 2008, 22). Također govori da je u većini proglašenja, koje je Gaj pisao uza svako godišnje *Danice*, zamjetan duh kolarovske uzajamnosti, kao primjerice proglašenja od 5. prosinca 1835.:

U Ilirii može samo jedan jezik pravi književni biti, njega ne tražimo u jednom mjestu, ili u jednoj državi, nego u čeloj velikoj Ilirii [...] U tom velikom vrtu (bašči) imade svagdi prekrasnoga cvjetja, saberimo sve što je najboljega u jedan venac.

Ovaj navod iz proglašenja *Danice* nedvojbeno podsjeća na početak spisa *O uzajamnosti* koji glasi:

Jedan iz najljepših i najznamenitijih cvjetova, koj u novih vremenih na zemljištu mnogokoljenog naroda procvate, jest uzajamnost u slovu ili u literaturi (*Danica ilirska*, 9. srpnja 1836., br. 29).

Osim toga, u *Danici* je postojala rubrika „Sveslavjanske vesti“, koja je prenosila vijesti o kulturnim i književnim pojavama u slavenskome svijetu, a pažljivo se pratilo i djelovanje Jana Kollára (Ivanković, 2008, 22). Tako je u drugom godištu *Danice* tiskana rasprava *O literarni vzajemnosti*, a 1843. g. u nastavcima je izlazio Kollárov *Cestopis*, posebice dio u kojem spominje Hrvatsku i svoj posjet Zagrebu, gdje piše:

Hrvati su slavenski Spartanci, snažni, hrabri, odlučni. Plemeniti osjećaji narodne svijesti i slavenske uzajamnosti nikoga ne oduševljavaju više nego te junake. Pripada im ta velika čast, da su bili prvi, koji su se usudili nove slavenske ideje iz duhovne oblasti prenijeti i ugraditi u stvarni život. Nema tu nikakvog književnog i znanstvenog aristokratizma, nikakvog monopola nad literaturom i idejama, kao drugdje: istinska je to narodna i duhovno slobodna zajednica, i sreća je biti njezinim članom, čak i samo svjedočiti njenom postojanju. (...) Kada bismo mi Slaveni imali narodni Panteon kao Rimljani i Francuzi, ja bih tamo postavio Gajevo poprsje i glavu bih mu ukrasio lovorovim vijencem (Kollár, 1843: 69-70; prema Šabić, 2019, 111).

O istom posjetu u *Danici* 1841. g. pisao je i Ivan Kukuljević koji opisuje oduševljenje s kojim su Hrvati u Zagrebu dočekali Kollára:

Odmah za njegovim došastjem razperši se kao munja po našem gradu glas: pješnik 'Slavy Dcere', spisatelj 'uzajamnosti sveslavjanske' je ovdě!! Od kuće do kuće, od uha do uha raznosi jeka ugodnu vēst, da je neumārli Slavjan tatranski posētio svoju slavjansku bratju ilirsku, i usta sviuh Horvatah zaore jednokupno: „dobro došó, dobro došó! kao Slavjan – kao pješnik! (*Danica ilirska*, 18. rujna 1841, br. 38)

8. Ilirski pokret

Početak izdavanja *Novina* i *Danice* u hrvatskoj se historiografiji smatra početkom faze ilirizma, odnosno ilirskoga pokreta. Pokretači novina već su 1836. godine krenuli s planom da novine dopru do svih Južnih Slavena, a otuda i razlog zašto je ova faza dobila naziv „ilirski“. Naime, mladi su hrvatski intelektualci mogli kulturni pokret započeti samo pod neutralnim imenom, kao što je ilirsko, jer bi pod nacionalnim imenom to bila opasnost za Habsburšku Monarhiju (Tafra, 2005, 45). Pozvali su se na povijesno shvaćanje da su Južni Slaveni „potomci antiknih Ilira koji su u prošlosti živjeli na južnoslavenskom području“ (Šidak, 1981, 191). Hrvatski su preporoditelji tu ideju usvojili iz razloga što su vjerovali da će njome „moći najlakše prebroditi regionalni i pokrajinski partikularizam prvenstveno hrvatskih a zatim i južnoslavenskih zemalja uopće“ (Šidak, 1981, 191). Preuzevši od Kollára shvaćanje da je ilirsko „narječje“ jedno od glavnih slavenskih „narječja“, ilirski pokret počinje dobivati obrise, kako ga naziva Tafra, „panslavizma u malome“ (Tafra, 2006, 44). Ilirci su svijest o povlaštenom položaju „ilirskoga“ naroda htjeli iskoristiti kako bi sve Južne Slavene sjedinili u jednu naciju s jedinstvenim (ilirskim) jezikom. To sjedinjenje pomoglo bi prije svega Hrvatima, a onda i ostalim Južnim Slavenima da se kulturološki obrane od mađarskih nasrtaja te bi ujedno došlo do konačnog sjedinjenja svih hrvatskih pokrajina pod jednim službenim jezikom. Osnovica tog jedinstvenog ilirskog jezika bio bi naravno hrvatski jezik s jedinstvenom grafijom po uzoru na Gajev prijedlog pravopisa.

8.1. Stvaranje jedinstvenoga jezika za sve Južne Slavene

Na području Hrvatske u 19. stoljeću u procesu standardizacije bila su dva književna jezika – kajkavski i štokavski. Gaj, osim što je u *Kratkoj osnovi* iznio da želi sve Hrvate (pa i Slavene) ujediniti u jednoj grafiji, također je želio ukinuti jezično dvojstvo na hrvatskome prostoru. Prva mu je namjera bila da hrvatski standardni jezik izgradi na sintezi triju hrvatskih narječja, kako je prije njega pokušao Vitezović, u čijoj se koncepciji nalazilo više kajkavskih i čakavskih nego štokavskih elemenata (Stančić, 2005, 32). Bio je svjestan da takva odluka ne bi prošla, budući da se većina, uključujući i srpske ilirce, koristila štokavskim jezikom. Potaknut i Draškovićevom *Disertacijom* Gaj je, u skladu s idejom slavenske uzajamnosti, krenuo u stvaranje jedinstvenog „ilirskog“ književnog jezika na štokavštini. Problem sa štokavskim jezikom bio je taj što je imao dva kraka: ikavski i jekavski. Tafra kaže da se jekavski razvijao još od renesanse, ali da su „oba ta kraka isprepletena tako da se u doba ilirizma slijevaju u jednu maticu“ (Tafra, 2006, 53). Ona također napominje da ilirci nisu prihvatili novoštokavštinu kao osnovu standardnoga jezika pod utjecajem V. S. Karadžića i njegove reforme, već su uzor vidjeli

u bogatom nasljeđu hrvatske književnosti na narodnom jeziku (Tafra, 2006, 53), tj. u jeziku dubrovačke barokne književnosti na kojemu su nastala djela dotad najviših umjetničkih dometa u hrvatskoj književnoj povijesti. (Stančić, 2008, 32). Izbor ilirske ideje i početak kodificiranja jezika na štokavštini Gaj je simbolički popratio preimenovanjem *Novina* i *Danicze Horvatzke* u *Ilirske novine* i *Danicu ilirsku*.

8.2. Ciljevi i ostvarenja hrvatskoga narodnog preporoda

Kasnije će se pokazati da je „ilirska ideja“ zapravo bila „hrvatska ideja“. Brozović preporodni program komentira ovako: „bez obzira što sami preporoditelji o tom subjektivno mislili, njihova taktička koncepcija bila je južnoslavenska, a strateška je bila hrvatska“ (Brozović, 1973, 39). Jer kako Stančić piše:

[...] iako je južnoslavenska ideja, koja je bila derivat slavenske ideje, imala funkciju otpora prema mađarizaciji i germanizaciji unutar Habsburške Monarhije, također je imala funkciju obrane od ideologija nacionalnih pokreta u susjednih (južno)slavenskih nacija koje su pokazivale pretenzije prema prostoru hrvatske nacionalne integracije (Stančić, 2008, 25).

Ivanković govori o „podudarnosti interesa“ te govori da je Kollár:

[...] slijedio ideju slavenske renesanse tvorenjem većih kulturnih cjelina [...], ali pritom je ponešto zanemario tradiciju, povijesni razvoj, autentičan osjećaj zajedničke nacionalne pripadnosti“ (Ivanković, 2008, 24).

Iako do južnoslavenskoga ujedinjenja nije došlo, Hrvatima je ilirski pokret pogodovao pri ujedinjavanju povijesne državne cjeline i izgradnji hrvatskoga standardnoga jezika. Međutim, kao ostavština Gajeve južnoslavenske koncepcije ostala je sačuvana „gajica“, pismo koje je Gaj pod utjecajem Kollára usustavio u svojoj *Kratkoj osnovi*, a prihvatili su ga i pretežito se danas njime koriste Slovenci i Srbi koji pišu latinicom.

Kollár je svojim političkim i kulturnim radom na ilirce utjecao i po pitanju književnosti. U sljedećim ćemo se odlomcima pobliže upoznati s Kollárovim pjesničkim radom, a kroz analizu njegovih pjesama pokušat ćemo pokazati na koje je načine Kollárova zbirka pjesama utjecala na pjesnike ilirskoga pokreta. Središnje djelo analize bit će Kollárova zbirka soneta pod naslovom *Slávy dcera*, a utjecaji će se pokušati pokazati u lirskome stvaralaštvu hrvatskih preporoditelja Stanka Vraza i Petra Preradovića.

9. O zbirci pjesama *Slávy dcera*

9.1. Geneza i kompozicija zbirke

Zbirka pjesama *Slávy dcera: lyricko-epická báseň v pěti zpěvích (Kći Slave: lirsko-epska pjesma u pet pjevanja)* Kollárovo je krunsko književno djelo. Radi se o kompleksnome djelu koje je doživjelo više izdanja, a svoj je finalni oblik poprimilo 1832. godine. Nakon

povratka sa studija u Jeni, Kollár je u Pragu 1821. objavio zbirku pjesama pod naslovom *Básně (Pjesme)*. Ta je zbirka bila podijeljena na četiri dijela. Prvi dio nosi naziv *Znělky (Soneti)* i on sadrži 86 soneta isključivo romantičnoga sadržaja. Ostale, tzv. „male pjesme“, organizirane su u tri dijela – *Elegie (Elegije)*, *Všelico (Razno)* i *Nápisy (Epigrami)*, a radi se o nizu elegija, oda i epigrama raznovrsna sadržaja (Auty, 1952, 79).

Godine 1824. izlazi zbirka soneta pod nazivom *Slávy dcera* koja je sadržavala 150 soneta. To tzv. „drugo izdanje“ *Pjesama* nije bilo potpuno novo djelo, već se radilo o dopuni prvotne zbirke iz 1821. (Vodička, 1960, 267). U izdanju iz 1824., osim novih soneta, Kollár dodaje i *Předzpěv*, svojevrsni prolog zbirke koji služi kao evokacija slavne prošlosti Slavena. Također dodaje i završni sonet, koji služi kao epilog cijelome djelu. Sonete dijeli u tri pjevanja po 50 pjesama, a ona nose imena prema drevnim slavenskim rijekama *Sála, Labe* i *Dunaj* (Sala, Laba, Dunav). Sva tri dodatka (uvod, naslovi pjevanja i epilog) signaliziraju pjesnikov odmak od prvotne subjektivne ljubavne lirike prema objektivnoj domoljubnoj (Vodička, 1960, 268).

Treće izdanje zbirke izdano je 1832. godine u Pešti. Kollár je nakon dobre recepcije u slavenskome svijetu odlučio proširiti zbirku te je tako u verziji iz 1832. stajalo 615 soneta (Vodička, 1960, 272). Tri originalna pjevanja sada su sadržavala 388 soneta, a Kollár je ujedno dodao i dva nova pjevanja pod imenima *Léthé* i *Acheron*. Da izbjegne nedoumice i olakša razumijevanje svojih pjesama, Kollár je za ovo izdanje pripremio i knjigu *Výklad čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře*, a radi se o tumaču, odnosno popisu referenci i objašnjenja za pomoć pri interpretaciji pjesama. U njemu se nalaze povijesna, arheološka, geografska, filološka i književna tumačenja građe kojom je obuhvaćen sadržaj njegove poezije (Vodička, 1960, 273).

Soneti koji su se našli u prva tri pjevanja toga trećeg izdanja bili su dvostruke prirode. Kollár je s vremenom, sonetima koji su bili primarno ljubavnoga karaktera, dodavao one u kojima se naslućuje domoljubni ton. Do kulminacije domoljubnih ideja dolazi u zadnja dva pjevanja (*Léthé* i *Acheron*), gdje pjesnik, po uzoru na Danteovu *Božanstvenu komediju*, opisuje slavenski *Pakao* i *Raj*. U posljednja dva pjevanja Kollár se izričito posvećuje ideji slavenske uzajamnosti i mesijanskoj viziji slavenskoga naroda.

Ovaj kratak pregled geneze zbirke poslužio nam je da vidimo kako je kompleksan bio proces njezina stvaranja i zašto se još i u novije vrijeme o njoj govori kao o „bibliji slavenstva“ (Macura, 1973, 37; preveo I. M.). I ne samo to, evolucija pjesmarice također je dobar pokazatelj promjene Kollárovih misli i svjetonazora. Ona prati Kollárov put od „skromnoga lutorskog

duhovnika“ do „ugrijane slavenske duše“ (Kurelac, 1872, 3). Ta tzv. „prva kitica iz golemoga vrta Slovinstva“, kako je naziva Kurelac, oduševila je širi slavenski svijet, pa tako i hrvatske preporoditelje, za koje Šrepel govori da „su se opijali ovim djelima Kollárova srca“ te da „su im [bila] evanđelja“ (Šrepel, 1893:3). Kako je Kollárova zbirka utjecala na hrvatske pjesnike u doba narodnoga preporoda vidjet ćemo u sljedećim poglavljima.

9.2. Problem književnopovijesnog određenja zbirke

Svoj finalni oblik zbirka je dobila 1832. godine. Od *Pjesama* do zadnjeg izdanja zbirke prošlo je 11 godina, a Kollár je u međuvremenu radio i na svojoj ideji slavenske uzajamnosti. U europskoj književnosti, a posebice u književnostima većih nacija (Francuska, Engleska, Njemačka) u tom se rasponu kao književni pravac razvio romantizam. Pisci poput Hugoa, Byrona i Goethea već uvelike stvaraju u poetici romantizma koju karakterizira osjećajnost, mašta i sloboda stvaralaštva (Solar, 2005, 160). Osim toga, počinje se njegovati „kult individualizma“, a pisci se u pokušaju „bijega od stvarnosti“ okreću stranim i drugačijim kulturama i mitologijama, otkuda crpe svoju inspiraciju (Solar, 2005, 158). Teme kojima se bave europski pisci toga razdoblja različite su. U to vrijeme u Francuskoj prevladava opreka i borba s klasicizmom, u Engleskoj dolazi do individualne pobune, a u Njemačkoj se pojavljuje pesimizam, tzv. svjetska bol. S druge strane, u književnostima manjih nacija (Češka, Hrvatska, Mađarska) naglasak je na nacionalnim vrijednostima (Solar, 2005, 160). Simptomom toga činjenica je da se pravi romantizam u književnostima manjih nacija počinje pojavljivati tek kasnije.

Romantizam se također može shvatiti i kao opreka prošlom književnom razdoblju – klasicizmu. Solar govori da klasicizam, za razliku od romantizma:

[...] naglašava uzor i autoritet antičkih književnosti, književnost samu shvaća kao djelatnost podvrgnutu određenim pravilima, zahtijeva da se poštuje prirodnost u stilu i kompoziciji te da se nadahnuće, maštovitost i osjećajnost mogu razviti isključivo na takav način kakav se razumom i mišljenjem može uskladiti s idealima dobrote, ljepote i istine (Solar, 2005, 160).

Karakteristike obaju razdoblja bitne su nam jer se smatra da je Kollárova zbirka *Slávy dcera* nastala na njihovu razmeđu, a neki, kao npr. Kudělka, govore da se Kollár u književnosti javlja kao zakašnjeli klasicist (Kudělka, 1967, 93). Nadalje, Vodnik u svojoj studiji govori da je M. Murko zbirku *Slávy dcera* označio kao sintezu antike i romantike (Vodnik, 1909, 74). Analizom Kollárova djela moguće je pronaći karakteristike obaju stilskih razdoblja. Vodnik prema tome govori da:

Kollár u Petrarke uzima sonet, u Dantea raj, čistilište i pakao, a kompoziciju i čitavu sklonost k starini iz Byronova 'Childa Harolda', napokon ideje, oko kojih se sva njegova poezija kreće, iz Herdera i filozofije njemačke (Vodnik, 1909, 73).

Vodnik mu na tome zamjera, nazivajući ga „posve neoriginalnim pjesnikom, upravo čudom među pjesnicima, koji su stekli slavu kao što je njegova“ (Vodnik, 1909, 73). Osim Vodnikove kritike, u literaturi se često dovodi u pitanje i poetska vrijednost Kollárovih pjesama. Do problema dolazi po pitanju ambivalencije Kollárove poezije, odnosno pjesnikova kolebanja između romantičnih i domoljubnih pjesama. Pohorský govori da stručna literatura različito odgovara na ta pitanja i da sva rješenja, koja su često proturječna, ukazuju na određenu neujednačenost, fragmentarnost i neuhvatljivost Kollárove poezije (Pohorský 1970, 125). Kolláru se često predbacivalo tzv. „miješanje koncepata“, kako u pismu iz 1832. Čelakovský piše svome kolegi J. V. Kamarýtu: „Kolláru se [...] miješaju koncepti – filološki počinje pjevati – a pjesnički filologizira“ (Čelakovský 1907, prema Šmahelová, 2002). U zbirci kao da se pojavljuju tri različite Kollárove ličnosti – Kollár kao pjesnik, Kollár kao domoljub i Kollár kao učitelj naroda.

Upravo sva ova kolebanja, ambivalentna priroda soneta, različiti uzori i kombinacija dviju poetika jednostavno pokazuju neuhvatljivost Kollárova djela. Od svojih je prethodnika, u skladu s postupcima karakterističnima za klasicizam, istina, preuzeo neke koncepte i ideje, ali je osim toga konstruirao i vlastitu slavensku mitologiju. Vrijednost Kollárove mitologije ponekad se zanemaruje pored velike ideje o slavenskoj uzajamnosti, a u sljedeća će se dva poglavlja probati pokazati na koje je načine Kollárova mitologija utjecala na promicanje ideje o slavenskoj uzajamnosti te kako je samim time utjecala na pjesnike koji su svoj uzor vidjeli u književnome radu J. Kollára. Također će se pokušati dati odgovor zašto je došlo do tog podvajanja, je li bilo namjerno ili je to samo posljedica Kollárovog „lutanja“ u konceptima.

10. Mitsko u zbirci *Slávy dcera*

U Kollárovu panteonu slavenskih bogova, uz već poznate slavenske bogove Peruna, Velesa, Svaroga, pojavljuje se i lik božice Slave. Do Kollárova vremena naime nije postojala božica s tim imenom, već se ona pripisuje upravo Kollárovu geniju. Macura govori da je Slava božanski entitet koji „odgovara kozmološkoj misli kršćanske tradicije da se u središtu svega nalazi Bog“ (Macura, 1976, 44; preveo I. M.). U četvrtome pjevanju zbirke doznajemo da se Slava i njen tron nalaze u središtu tzv. „Všehomira“ (IV, 2)⁴ iznad kojega stoji natpis pisan

⁴ Pri analizi pjesama od sada nadalje služio sam se izdanjem Kollárove zbirke iz 1862. Radi se o trećem izdanju zbirke objavljene u već spomenutoj ediciji *Spisy J. Kollára* (Díl prvý).

ćirilskim slovima: „*Tuto Sláva se ctiteli svými, / Dcerami a syny trůnuje,*“ (IV, 4). Nemoguće je ne primijetiti sličnost s Danteovim opisom ulaska u Pakao. Nadalje, oko „Všehomira“ teku dvije rijeke – Leta, rijeka zaborava, gdje dolaze dušice Slavena kako bi zaboravile nepravde koje su im nanijeli Mađari i Nijemci (IV, 3) te rijeka Aheron, tzv. rijeka boli koja teče na ulazu u Pakao (V, 3). Božicu Slavu također možemo smatrati i pjesničkom alegorijom, odnosno personifikacijom cijeloga Slavenstva.

Slavin „pomagač“ slavenski je bog ljubav Milek. On je u Kollárovom mitološkom svijetu pandan grčkome Kupidu ili rimskome Amoru, a u zbirci obnaša funkciju vodiča lirskoga subjekta, jednako kao Vergilije u Danteovoj *Božanstvenoj komediji*. On je ujedno i zaslužan za stvaranje Kćeri Slave (I, 1), savršenog bića koje je sastavljeno od vrlina koje krasi slavenske žene (I, 2)⁵. U sonetu iz trećeg pjevanja nalazimo motiv stvaranja kipa koji izgleda ovako:

Ó, by, dí m, kd yž duch mů j tak se choulil.
Naši rŕzní slá vští kmenové,
Já bych ze vš ech jednu sochu ulil!

Rusko bych jsem v její hlavu skulil,
Dř ík pak byli by v ní Lechové,
Ramena a ruky Č echové,
Srbsko bych jsem ve dvě nohy pů lil
(*Slávy dcera* III,7)

Iz ovoga č ina stvaranja kipa Kćeri Slave implicitno se može iš č itati i Kollárova ideja slavenske uzajamnosti. Kollárov bi lirski subjekt, kada bi imao tu moć, izlio jedan kip koji bi se sastojao od dijelova tijela svakoga od izabranih slavenskih „plemena“. Alegorički shvać eno, od rascjepkanih bi slavenskih „plemena“ stvorio jedinstveno „pleme. Zanimljivo je primijetiti da Kollár u ovim stihovima kao pripadnike glavnih slavenskih „plemena“ spominje Ruse, Poljake, Č ehe i Srbe, dok o Hrvatima nema ni spomena. Stoga ć emo napraviti kratku digresiju i pokušati objasniti zašto je do toga došlo.

Naime, Stanć ic govori da su krajem 18. i početkom 19. stoljeća u mladoj slavističkoj znanosti nastajale klasifikacije slavenskih jezika i one su „s obzirom na jezić ni model nacionalne ideologije, istodobno bile i klasifikacije slavenskih naroda“ (Stanć ic, 1997, 70). Dodaje da su te klasifikacije bile „ideološka ravan“ preko koje su slavenski narodi unutar Habsburške Monarhije iskazivali svoje nacionalne integracijske procese.

⁵ Poljakinju krasi ugodne rijeć i, Srpkinju zahvalnost, Slovać inju pjev i odlučnost, Č ehinju hrabrost.

Odgovor na pitanje zašto Kollár spominje Srbe, ali ne i Hrvate, Stančić vidi u klasifikaciji tzv. „stranoga“ podrijetla, a radi se o klasifikaciji Slovenca Jerneja Kopitara, Slovaka Pavela Josefa Šafářika i Srbina Vuka Stefanovića Karadžića.⁶ Ti slavisti u svojoj klasifikaciji naime „nisu priznavali da postoji hrvatska nacija, a područje na kojem je tekao hrvatski integracijski proces dijelili su između dviju nacija, slovenske i srpske“ (Stančić, 1997, 71). Njihovom se klasifikacijom vodio i Kollár i pritom, govori Stančić, „nije iznio ideju nadnacionalnog čehoslovakizma ili jugoslavizma odnosno 'ilirizma'“, već je:

[...] univerzalizirao i transponirao na razinu čitavoga slavenstva ideju slovačkih protestantskih intelektualaca koji su vjerovali da se Slovaci mogu u Ugarskoj očuvati kao Slaveni samo ako se izjasne kao dio češkog 'glavnog plemena' (Stančić, 1997, 73).

Kollár time nije poricao etničku i jezičnu individualnost Slovaka i Hrvata, ali ih je smatrao „podplemenima“, a njihove jezike „podnarječjima“. U skladu s time Kollár je tražio „da Slovaci i Hrvati prihvate češki odnosno srpski književni jezik i nastave ga obogaćivati elementima vlastitoga 'podnarječja'“ (Stančić, 1997, 73).

S jedne strane, klasifikacija u kojoj se prednost daje srpskome imenu hrvatskim preporoditeljima nije bila prihvatljiva, ali s druge strane:

Predodžba o četverodijelnoj strukturi slavenskog 'naroda' i o južnoslavenskoj etničkoj i jezičnoj cjelini izgledala je pripadnicima vodeće skupine u hrvatskom preporodnom pokretu korisna, jer je ona poništavala klasifikaciju slavenskih autoriteta Kopitara i Šafářika te Vuka Karadžića koja je Hrvate dijelila između Slovenaca i Srba“ (Stančić, 1997, 73).

Do promjene dolazi 1830. godine kada Kollár u sklopu svoje ideje o „slavenskoj uzajamnosti“ govori o objedinjavanju „brojnih slavenskih 'grančica' u samo četiri književna jezika i četiri 'plemena', od kojih bi jedno bilo južnoslavensko“ (Stančić, 1997, 71).

Stančić govori da je do promjene Kollárova mišljenja došlo nakon što se 1829. u Pešti upoznao s Gajem.⁷ Govori se da je Kollár bilješku u svoju knjigu umetnuo u zadnji čas i da njezin sadržaj ima Gajev, tj. hrvatski poticaj (Stančić, 1997, 71). Kollár se u toj bilješci osvrnuo na već spomenutu legendu o braći Čehu, Lehu i Mehu koju je čuo od Gaja.⁸ Stančić tvrdi da se na temelju te legende, i s obzirom na shvaćanja dijela tadašnje historiografije, govori o „autohtonosti južnih Slavena na Balkanu i o njihovu podrijetlu od Ilira staroga vijeka“ (Stančić,

⁶ Valja napomenuti da su Kopitar, Šafářik i Karadžić u to „rano“ doba slavistike bili vrlo poznati i utjecajni, a znamo i to da je Kollár blisko surađivao sa svojim sunarodnjakom Šafářikom.

⁷ Prisjetimo se, Gaj se s Kollárovom koncepcijom „uzajamnosti“ upoznao prije nego što ju je Kollár prvi puta objavio. Objavio ju je bilješci koju je dodao svojoj knjizi o slavenskim imenima i starinama *Rozpravy o gmenách, počátkách i starožitnostech narodu slawského a geho kmenů*.

⁸ U toj se legendi govori o trojici braće Čehu, Lehu i Mehu, koji su se raselili s područja oko Krapine i koji su potom osnovali češko, poljsko i rusko kraljevstvo.

1997, 71). Otada se u kontekstu „slavenske uzajamnosti“ u slavenskim krugovima govori o češkom, poljskom, ruskom i južnoslavenskome „narječju“.

Hrvatski su preporoditelji stoga preuzeli to shvaćanje i :

[...] u skladu s hrvatskom kulturnom tradicijom (oblikujući ustvari tradiciju izborom podataka iz hrvatske kulturne prošlosti) tu [južnoslavensku] cjelinu nazvali ilirskim imenom, što im je omogućilo da Kollárovu jezično-nacionalnu klasifikaciju uključe u vlastitu ideologiju (Stančić, 1997, 73).

Za uzor lika Kćeri Slave pretpostavlja se da je Kollár uzeo stvarnu osobu, svoju ženu Johannu Augustu Frederiku Schmidt (kratko Mínu). Kollár je Mínu upoznao za vrijeme svoga boravka u Jeni i većinu je svojih ljubavnih soneta posvetio upravo njoj. Mína, osim što Kolláru u stvarnome životu služi kao muza, u zbirci dobiva i aktivnu ulogu. U zadnja dva pjevanja lik Míne/Kći Slave biva uzdignuta u nebesa i preuzima ulogu lirskoga subjekta. Nju nakon toga slavenskim *Paklom* i *Rajem* provodi sama božica Slava. Na temelju ovih činjenica mogli bismo zaključiti da je Mína/Kći Slave kombinacija Petrarkine Laure i Danteove Beatrice. Ova kombinacija zanimljiva je i s drugog gledišta.

Kći Slave polubožansko je biće nastalo spajanjem osobina običnih slavenskih žena, koje je na kraju bilo uzdignuto u nebesa. Jakubec govori da je Kollár, nakon što se iz Jene vratio bez Míne, bio razočaran svjetovnom ljubavlju i da je kroz to razočarenje spoznao višu ljubav – ljubav prema domovini (Jakubec, 1894a, 12). Prema tom bismo shvaćanju Míninu apoteozu mogli shvatiti kao alegoriju uzdizanja ljubavi prema svome narodu iznad ljubavi prema ženi. Ali, ako Mínu shvatimo kao alegoriju (češke) domovine, taj čin možemo protumačiti i kao uzdizanje jednoga naroda iznad ostalih, što i korelira s mesijanskom vizijom koju je Kollár vjerojatno preuzeo od Herdera. Da je tome tako, potvrdu možemo tražiti i u posljednjim stihovima zbirke gdje Kollár poentira: „*Hučte Tatry hlas ten k horám Černým, / Hučte Krkonoše k Uralům: / Peklo zrádcům, nebe Slavům věrným!*“ (V, 113).

U ovome je ulomku naime izdvojen samo mali dio mitološkog bogatstva zbirke *Slávy dcera*, što će biti dovoljno da se pokaže koliku važnost je mitologija imala za samu književnu vrijednost djela, ali i za izvršavanje izvanknjiževne funkcije koju je za zbirka za Kollára trebala ispuniti. Šmahelová govori da je Kollár u svojoj zbirci uspio ono što su preporoditelji dotad samo sanjali:

[...] savršenim pjesničkim oblikom uspio je izraziti misli i osjećaje toga doba, odnosno podariti 'viziji' – duhovnoj ideji – 'tijelo' pjesničke riječi (Šmahelová, 2002, 135; preveo I. M.).

10. 1. Zašto baš mit?

Rekli smo da se Kollár pri pisanju svoga djela poslužio primarno grčkom mitologijom, dok Macura još dodaje da se poslužio i indijskim mitovima. On govori da je:

Kollárova identifikacija s grčkom ili indijskom mitologijom proizlazila iz prvotnih pokušaja doseganja zajedničke indoeuropske mitologije, što je također moglo potvrditi drevnu kulturu „slavenskoga naroda“ (Macura, 1976, 38; preveo I. M.).

To bi značilo da je Kollár slavensku mitologiju htio konstruirati što sličnije mitologiji starih civilizacija kako bi ukazao na „originalnost mitološkoga sustava i njegovu neokaljanost stranim utjecajima“ (Macura, 1976, 38; preveo I. M.).

Postavlja se pitanje zašto baš mit? U Solara bismo mogli naći odgovor. On u svojoj *Povijesti svjetske književnosti* govori o različitim teorijama koje su se bavile proučavanjem mitova. Spominje također i tzv. funkcionalističku teoriju mita, čiji je začetnik Bronislaw Malinowski. Malinowski mit povezuje s ritualom i drži:

[...] da su u njemu [mitu] sadržani odgovori na pitanja o temeljnim ljudskim institucijama; da on sadrži iskustva koja omogućuju zajedništvo i koja se onda neprestano obnavljaju, zahvaljujući ritualima koji izražavaju ljudske potrebe pripadanja nekoj zajednici (Malinowski, 2003, 24-25, prema Solar, 2005).

Macura na istome tragu dodaje da je korištenje mitologije za Kollárovu ideju bilo pogodno upravo zbog „društveno stabilizirajuće funkcije mita“ koja je odgovarala preporodnoj atmosferi Čeha u 19. stoljeću (Macura, 1976, 38; preveo I. M.).

Smatra se da je *Slávy dcera* zbog svoje ambivalentne prirode izgubila na svojoj estetskoj vrijednosti. Prateći razvoj zbirke i Kollára kao osobe, vidljivo je kako je estetska vrijednost zbirke *Slávy dcera* posve prirodno padala u drugi plan, te se usavršavala da postane medijem Kollárove ideje slavenske uzajamnosti. Da je djelo ispunilo svoju promidžbenu ulogu vidimo već iz činjenice da se u pjesmama hrvatskih pjesnika zrcale ideje i elementi Kollárove poetike i politike. U sljedećih nekoliko poglavlja pokušat ćemo kroz tematsko-motivsku analizu pokazati kako je to *Slávy dcera* utjecala na djela Stanka Vraza i Petra Preradovića.

11. Recepcija zbirke *Slávy dcera* u među Ilircima

Kudělka govori da su se Kollárove pjesničke ideje o Slavenstvu, zajedno s njegovim programom slavenske uzajamnosti, među Slavenima počele širiti u prvoj polovici 19. stoljeća (Kudělka, 1968, 31). Tomu je pripomogla i činjenica što se središte nacionalnoga života pomaklo na hrvatski sjever. Zašto je to bitno, objašnjava Brešić:

Ovime je hrvatska književnost iz dotad dominantne romanske, odnosno mediteranske kulturne sfere ušla u sferu utjecaja dvaju novih, drukčijih kulturnih krugova: germanskoga i slavenskoga. Ciljajući na to da nije više puki zbir regionalnih tradicija, nego jedinstvena nacionalna literatura s jedinstvenim imenom i jezikom, preporoditelji grade zrelu europsku naciju, dakako sa zreloom literaturom (Brešić, 2019, 260-261).

Na Sjeveru u tom razdoblju započinje ilirski pokret i sva se kulturna i politička djelatnost premješta u *Danicu*. Ivanković govori da otkad je *Danica* počela izlaziti „u njoj su redovito publicirani Kollárovi članci, pjesme, ulomci iz djela te vijesti o njegovoj djelatnosti“ (Ivanković, 2008, 20). Kudělka pak napominje da analizu Kollárova utjecaja na pjesničku produkciju iliraca otežava „iznenađujuće mali broj hrvatskih prijevoda iz 'Slávy dcera' i ostale Kollárove poezije u ilirskim časopisima tridesetih i četrdesetih godina“ (Kudělka, 1968, 32). Ivanković govori da je tomu tako jer je *Danica* bila koncipirana kao „književni časopis, koji je služio političkoj, prosvjetnoj i propagandnoj djelatnosti ilirskog pokreta“ (Ivanković, 2008, 20). Upravo zato, Kollár, premda je u ilirskim krugovima bio vrlo poznat, u *Danici* nije bio reprezentiran svojim književnim djelom, već je bio predstavljan kao ideolog (Ivanković, 2008, 20). Druga mogućnost, o kojoj govori Šrepel, jest da su ilirci zbirku *Slávy dcera* čitali u originalu na češkome jeziku, što bi koreliralo s idejom o slavenskoj uzajamnosti, prema kojoj bi pripadnici jednoga slavenskog naroda trebali čitati književnosti drugoga slavenskog naroda na izvornome jeziku (Šrepel, 1893, 3). Vodnik govori da se Kollár „najdublje dojmio onih, koji su se najvećma oduševili za slavensku ideju – Preradovića i Vraza“ (Vodnik, 1909, 62). Iz korespondencije Vraza i čeških preporoditelja saznajemo da je on čitao i pisao češkim jezikom (Šrepel, 1893, 7), a da je Kollár bio upoznat s Vrazovim radom vidimo u Kollárovu pismu Vrazu iz Pešte 4. travnja 1843:

Što su Vam moji dosadašnji spisi, posebice Slávy Dc. takvu radost donijele, od srca mi je drago: ali vjerujte mi da i Vaše, posebice izvorne pjesme... Djulabije, ja čitam s velikim zadovoljstvom. Vi ste uzajamnost i narodni slavenski duh najbolje razumjeli i iznijeli ga u svojim djelima. Samo ustrajte na ovom putu uzajamnosti i lijep Vas pjesnički vijenac, a nas sretnija budućnost neće mimoći. (Kollár, prema Šrepel 1893, 4; preveo I. M.)

12. O životu i djelu Stanka Vraza

Stanko Vraz, rodom Slovenac iz Štajera, jedini je Slovenac koji je „prihvatio ilirsku ideju i zbog 'viših ciljeva' odrekao se ne samo svoje narodnosti nego i materinskog jezika“ (Jelić, 2004, 170). Svoj je književni rad započeo pisanjem pjesama na slovenskome jeziku, koje je namjeravao objaviti u ljubljanskom časopisu *Kranjska čbelica*, ali mu zbog loše društvene atmosfere u Sloveniji to nije uspjelo. U Zagrebu 30-ih godina 19. st. započinje ilirski pokret s kojim se pojavljuje i Gajeva *Danica*. Ono što nije uspio objaviti u Sloveniji, tada je pokušao u

Hrvatskoj. Počeo je pisati na hrvatskosrpskome jeziku i svoja je djela počeo objavljivati u *Danici*. Pod utjecajem Gaja i ostalih preporoditelja prihvatio je političku ideju ilirizma, a između ostaloga i slavensku ideju o uzajamnosti (Jelić, 2004, 180). Kroz ideju sveslavenstva upoznao se s ostalim slavenskim književnostima, prije svega poljskom i češkom, a na njegov je svjetonazor izričito utjecao Kollárov spis *O literární vzájemnosti*. Svoje oduševljenje tim spisom Vraz nije mogao sakriti pa znamo da je po jedan primjerak poslao svojim kolegama Slovencima Prešernu i Smoli (Jež, 2013, 608). Živančević navodi da je bio strastveni sakupljač i proučavatelj folklora (Živanević 1988, 42), a 1839. u Zagrebu je izdao *Narodne pjesni ilirske*, zbirku slovenskih narodnih pjesama (Jelić, 2004, 171). Pretežito je pisao liriku, a zanimljiva je činjenica da nije napisao nijednu budnicu, ni jednu davoriju, ni jednu politički aktualnu pjesmu u duhu ilirizma. Svoje je pjesničke izvore, govori Brešić, tražio je „u bašti narodne poezije“ i među vilama „stare klasičke i nove germanske i romanske“ književnosti (Brešić, 2019, 56). Najpoznatije su mu zbirke *Đulabije* (1840.), *Glasi iz dubrave žeravinske* (1841.) i *Gusle i tambura* (1845.). U ovome će se radu analizirati zbirka, odnosno neke od pjesama iz pjesničkoga ciklusa *Đulabije* te će se dati kratak pregled utjecaja kojima je Kollár utjecao na tematsko-motivski aspekt Vrazove lirike.

12.1. O zbirci pjesama Đulabije

Vrazove *Đulabije* sastoje se od četiri dijela koja su nastajala od 1836. do 1840. godine. Prve pjesme nastale su krajem 1836. g. i nosile su zagonetni naslov „S* * * *ci“, a u *Danici* su bile objavljene tek 1837. (Vodnik, 1909, 42). Vodnik naime govori da su te prve pjesme bile „nerazumljive“ te da je to vjerojatno razlog zašto u *Danici* isprva nisu mogle biti objavljene ranije (Vodnik, 1909, 42). Pjesme drugoga dijela *Đulabija* izlazile su od 1838. do 1839. godine, a 1840. oba su se dijela našla u knjizi (Vodnik, 1909, 43). Zadnja dva dijela *Đulabija* Vraz nije objavio za svoga života. Vodnik govori da se u zadnja dva dijela pretežito radi o pjesmama koje su nastale nakon smrti njegove muze Ljubice te dodaje da „nijesu ni bili namijenjeni javnosti najiskreniji i najčuvstveniji stihovi njegovi“ (Vodnik, 1909, 50).

Naslov *Đulabije* pjesnik je sâm rastumačio u zbirci, gdje navodi da se radi o turcizmu koji se na njemački prevodi kao „Rosenäpfel“ (ružina jabuka), a radi se od „slatkim, blagomirisnim jabukama koje su kao ruže crvene.“ (*Đulabije*, 1863, 255). To objašnjenje i još mnoga, priložio je u posljednjem dijelu zbirke koji nosi naslov *Izjašnjenja*. Radi se o tumaču, koji je Vraz vrlo vjerojatno dodao zbirci po uzoru na Kollárov *Výklad*. Da se radi o očitom utjecaju znamo jer je Vraz na prvoj stranici *Izjašnjenja* citirao Kollárov predgovor zbirci *Slávy dcera*, a u nastavku govori da je ostalo nekoliko „inoslavjanskih navodakah“ koje nije prevodio

na „ilirsko“ jer smatra da „razboritije glave naše mladeži sva slavjanska narječja uče“ (*Dulabije*, 1863, 255). U tim se riječima vidi jedan od načina na koji je Vraz promicao ideju o slavenskoj uzajamnosti. Zbirka ujedno nosi i podnaslov „Ljubezne ponude za Ljubicu od Stanka Vraza“. Jednako kao i Kollár koji svoje pjesme posvećuje svojoj muzi Míni, Vraz je svoje pjesme posvetio Ljubici, što izričito vidimo u pjesmi iz drugoga dijela:

Eto djulabije,
 jabuke crvene!
 Od njih Ti sagradih
 ponude kitjene:
 Primi od milosti,
 dušo, dar u pěsmi
 Od onoga, koj Ti
 prstena dat nesmi
 (*Dulabije* II,
 113).

12.2. O formi i kompoziciji Vrazovih pjesama

Vrazove su pjesme, za razliku od Kollára koji je pisao sonete, pisane u obliku krakovjaka, popularnoga poljskog strofnog oblika. Radi se o katrenu s četiri šesterca i s rimom *abcb* (Živančević, 1988, 42). Krakovjak potječe iz poljske narodne poezije, a bio je popularan i u Češkoj. Vodnik govori da je Čelakovský bio prvi koji se u svojoj zbirci *Slovanské národní písně* koristio poljskim krakovjacima te da su se oni odande proširili češkim narodom i sačuvali se kao domaće narodne pjesme (Vodnik, 1909, 50). Za Vraza ni ne čudi da je preuzeo krakovjak kao oblik svojih pjesama. Već smo rekli da je bio sakupljač narodnih pjesama i veliki slavenofil oduševljen Kollárovom idejom slavenske uzajamnosti. Brešić govori da je za nastanak *Dulabija*, osim njemačkih utjecaja, značajnu ulogu imala zbirka *Slávý dcera* s kojom dijeli motive žene, domovine i romantički pejzaž (Brešić, 2019, 266). Vrlo vjerojatno je u skladu s Kollárovim nastojanjem da se sve slavenske književnosti međusobno približe, Vraz simbolički preuzeo poljsku formu strofa. Osim toga, u zbirci je vidljiva i još jedna povezanost s poljskom književnošću. Umjesto predgovora, na početku svakog dijela *Dulabija* Vraz donosi mota u kojima se poslužio poljskim narodnim krakovjacima. Tako npr. na početku drugoga dijela *Dulabija* stoji poljski krakovjak koji Vraz kasnije intertekstualno uklapa u svoju pjesmu (II, 11):

Płynie woda płynie, po kamikach huczy, - Kto nieumie wzdychać, miłość go nauczy (<i>Dulabije</i> 1863, 70).	Plije voda plije, po kamenju buči, Tko uzdisat nezna, ljubav ga nauči.
---	---

	O ljubavi, ti si mene naučila. U što je kaljena tvoja travna strila (<i>Đulabije</i> II, 11).
--	---

13.3. Tematsko-motivska analiza Đulabija

Vrazove su *Đulabije* „tipični romantični kanconijer ljubavne poezije, rijetke u ilirizmu“ (Živančević, 1988, 50). Kompozicija i pojedini motivi *Đulabija*, govori Vodnik, podsjećaju na *Slávy dceru*, a posebice prvi dio, što je prirodno jer je „najpjesničkiji u pojedinostima i kao jedinstvena cjelina, a odlučno je i to, što je Vraz erotik, a prvi dio *Slávy dcere* eminentno je erotički“ (Vodnik, 1909, 69). Kod Kollára smo vidjeli da se, u duhu klasicizma, utjecao ka grčkoj mitologiji te se u izgradnji svoga djela poslužio mnogim mitološkim motivima. U njegovoj zbrci jedan od glavnih likova je Milek – bog ljubavi, a o sličnome biću piše i Vraz:

Jutroh čuh – bi reći
 da krilatac sbori –
 Gdē ti do tri rēčce
 naški progovori.

Srdce mi se odpre,
 unj Božić uleti,
 Pa sad tu caruje
 i zimi i lēti.
 (*Đulabije* I, 6)

Moglo bi se reći da ove imenice „krilatac“ i „Božić“ označuju boga ljubavi, koji u ovoj pjesmi služi isključivo kao alegorija ljubavi (bog ljubavi kao personifikacija). Nekoliko pjesama poslije otkriva se da se radi o Lelji, odnosno Ladi (I, 10; I, 11), a Vraz u svojim *Izjašnjenjima* piše da je Leljo „Božić“ ljubavi i da je to ime kod nas „iz pameti izbrisano“ (*Đulabije* 1863, 221). Osim toga, Vraz uzima i druge mitološke likove koji mu služe kao alegorija kojom čitatelju približava pojedine situacije. Uzima npr. likove iz Odiseje, samoga Odiseja (I, 14) ili žene iz mita o Odiseju – Aretu, Nausikaju i Penelopu (I, 92) te ih koristi kako bi opisao jačinu svoje ljubavi prema Ljubici:

Ljubica mi stvara
 vrtlje vilovinke,
 Uči kako srdce
 s srdcem se spominje.
 Ona mi j' Areta,
 Nausika milena,

Ona i Penelopa –
kruna slavnihi žena' (*Dulabije*, I, 92).

Česti motivi su i priče o trojanskome ratu (I, 87; I, 88), a spominju se i ženski likovi iz grčkih mitova, npr. Psyha (II, 22), Atalanta (I, 33), Daphne (I, 68) i dr. U jednoj pjesmi lirski subjekt zaziva Dioskure (I, 19). Dioskuri su u grčkoj mitologiji bili blizanci Kastor i Polideuk, sinovi Zeusa i Lade koji su u prenesenom značenju simbolom povezanosti.⁹

U Kollárovj i Vrazovj simbolici i jedan drugi motiv također služi kao simbol povezanosti i složnosti. Obično se za to koristi motiv goluba, odnosno golubova. Vodnik govori da Kollár Slavene smatra „golublji narodom“ (Vodnik, 1909, 66), a to vidimo u pjesmi:

Stokráte jsem mluvil, ted' už křičím k vám, ó rozkydaní Slávové! bud'me celek a ne drobtové, bud'me aneb všecko aneb ničím.	Národem vás zovou holubičím, než, aj, holuby jsou takové, že milují hejno spolkové, i vám tedy vlastnost tuto žičím (<i>Slávy dcera</i> III, 62)
--	--

U ovome se sonetu lijepo ocrta kontrast rascjepkanoga naroda nasuprot golubima, simbolu zajedništva i harmonije. Vraz u svojim pjesmama često i ustrajno opetuje motiv golubova, iako više u erotskome smislu, posebice kada opisuje svoju ljubljenu (I, 59; I, 83; I, 109), golubove jednako tako koristi kao simbol povezanosti (II, 103; II, 108) ili pri opisivanju lirskoga subjekta i njegova psihičkoga stanja (III, 3; III, 33). U potonja dva soneta motiv goluba nedvojbeno podsjeća na Kollárovu misao o Slavenima kao „golubljem narodu“:

Najlěpšimi dari
izkiti ga mati:
Ta žuta naranča,
lěr i ruža cvati;
Ta jug u kolěvci
od cvětja se ljuja –
Pěsmom od goluba',
pěsmom od slavulja' (*Dulabije* III, 23).

U pjesmi Vraz govori o „narodu s juga“ (južnim Slavenima) kojeg je „mati“ obasula svojim darovima. Osim toga, govori kako se na jugu čuje „pjesma golubova“ i „pjesma slavulja“, što je ujedno aluzija na herderovsko poimanje Slavena kao miroljubivog i veselog naroda. U ovoj pjesmi također naziremo i motiv slavuja koji je također čest u pjesmama Kollára i Vraza. Ptica u čijem se korijenu riječi nalazi riječ „slava“ nije mogla a da se ne nađe u

⁹ Dioskuri. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 28.2.2024. <<https://enciklopedija.hr/clanak/dioskuri>>.

repertoaru motiva pjesnika slavenske uzajamnosti. Za slavuja se govori da lijepo pjeva, a u književnosti slavuj općenito alegorijski označava pjesnika. Isto radi i Vraz kada opisuje svog lirskog subjekta (I, 45; I, 66; 1, 79), a u drugom kontekstu pjevanje slavuja uspoređuje s pjevanjem Slavena (I, 79; II, 101; III, 23).

Usto valja spomenuti da se za opis Slavena u kollárovskoj tradiciji vrlo često koriste animalni motivi, i to životinje koje imaju sposobnost letenja, a obično se radi o pticama (orao, golub, slavuj) ili kukcima (pčele, leptiri). Zašto upravo ti motivi Kollár objašnjava u svom sonetu (I, 67):

Slávo, matko milá! dej mi křídla,
na nichžto bych všudy, kde jsou sídla
bratrů Slávů, mohl létati,
[...]
Tak jak motýl s květu na květ létá,
podnebím bych létal v krajinách
veškerého slavenského světa.
Tou bych pastvou věčně oči bavit,
a všem kmenům, po všech rodinách
zpěvem Matku jako Dceru slavil. (*Slávy dcera* I,67)

Animalni motivi često dolaze u kombinaciji s vegetacijskim motivima. U većini slučajeva radi se o cvijeću, ali u Kollára, pa posljedično i u Vraza, najjači simbol slavenstva je upravo drvo lipa. Naime, za Kollára je lipa „čuvar tajna najvećih događaja u životu“ (Vodnik, 1909, 66). Govori da je Kollár pod lipom ugledao svoju Mínu, tamo dobio svoj prvi poljubac, tamo mu je ona zadala vjeru i tamo se rastao sa svojom kratkotrajnom tužnom ljubavi, a usto želi ga da pod lipom i pokopaju (Vodnik, 1909, 66). To vidimo u sonetu:

Pod lipou sem zřel i milovával Nejkrásnější Slávy děvčátko, Pod ní sem se s láskou, na krátko Trvající smutně rozžehnával:	Pod lipkou mne také pochovejte, Aneb na hrob, místo mramoru, Slavstrom ten zasaditi dejte. (<i>Slávy dcera</i> III,121)
Pod lipou mi Muzy lyru daly, Z jejich větví Znělky ve vzoru Listí na mé lůno přišivaly;	

Vraz u svojim pjesmama, kao i Kollár, želi da ga se nakon smrti pokopa pod lipom, simbolom slavenstva, da i u smrti može slušati lijep govor slavenskih žena. Motiv lipe koristi i u predgovoru svoje zbirke, a njezinu moć opisuje u pjesmi. Primjerice:

Tamo gdje jug diže
 krila, bezkonačne
S neba motre zvjezdah
 oči modrozračne.
Tamo stoji polje,
 na polju brežuljak,
Na brežuljku lipa,
 na lipi slavuljak (*Đulabije* III, 34).

Tu vi, kad se pjesnik
 sa svētom oprosti,
Položite u grob
 njegve trudne kosti.
Nek sluša slavulja,
 listja sbor šaptjući
I glas žeteljicah,
 kad prolaze kući (*Đulabije* III, 35).

Na ove se pjesme nadovezuje sljedeća pjesma u lancu, u kojoj se opisuje moć lipe: *Cvĕtokitna lipo! / tebe u svôj srdi / Niti Perun žarkom / strĕlom nenagrđi* (*Đulabije* II, 47). Ideju da je lipa simbolički usko vezana sa slavenskim narodom Vraz donosi u pjesmi:

Pod tvrdim se dubom
 sruši cvĕtna lipa;
Zemlju bije tudjeg
 kopito paripa.
Ej zlatna Slobodo,
 i vedra pravice!
Zašto vi od Slave
 odvratjate lice? (*Đulabije* II,34).

U ovoj pjesmi Vraz koristi dva suprotstavljena motiva, motiv duba (hrasta) i motiv lipe. Kollár neprijatelje Slavena, prije svega Mađare i Nijemce, uspoređuje s hrastom koji predstavlja silu i surovost, nasuprot lipi koja se smatra simbolom slavenske nježnosti i ljubavi (Vodnik, 1909, 66). Isto to vidimo i u Kollárovim stihovima: *A když vtíp můj rovné s rovným slípa, / tak se mi zdá býti rozdílný / Němec a Sláv – jako dub i lípa* (*Slávy dcera* V, 112). Da hrast, odnosno hrastova šuma, označava nešto tuđe ili strano, Vraz pokazuje u drugoj pjesmi, gdje pjeva: *Slušaj sad pěvaoca / od domaće grane, / Što j' daleko prognan / u dubrave strane* (*Đulabije* II, 17).

Drugi vegetacijski simbol, možda i najrasprostranjeniji u Vraza, motiv je cvijeća. Samo ime njegove muze, Ljubica, već podsjeća na cvijet ljubicu/ljubičicu, a Vraz to izričito govori u sonetu (*Đulabije* II, 43). U Kollára cvijeće služi kao snažna metafora, posebno u spisu *O literárni vzajemnosti* kada definira uzajamnost. Kollár govori da u uzajamnosti sva plemena i sva narječja ostaju na svom starom mjestu, jednako kao cvijet koji nema mogućnost kretanja. Nadalje, govori da uzajamnost:

[...] nije jedan cvijet, već je božicom cvijeća koja raznovrsno cvijeće sije, sadi, uzgaja, zalijeva i brani, a njihov pelud u novu prekrasnu smjesu sastavlja“ (Kollár, 1853, 3; preveo I. M.).

Cvijeće bismo u ovome kontekstu mogli shvatiti kao simbol čovjeka, stručak cvijeća kao narod, a zajednički pelud kao zajedničku književnost, odnosno kulturu. Nešto slično radi i Vraz u svojim pjesmama:

A sad pojdte u svēt,
 koj vas je dozivao;
Ja sam suzam' kupao,
 srdcem vas sagrívao;
Kaž'te, ako Vaše
 ugadja mu lice:
„Nas je porodila
 lěpost od Ljubice.“
(*Dulabije* II, 122)

Ajdte, děco moja!
 širom běla světa,
Kano drobne pčele
 od cvěta do cvěta;
Pa gděgod vidite
 branit Slave dobro,
Svakom nazivajte:
 „Božja pomoć, pobro!“
(*Dulabije* II, 123)

Vraz naime „pelud“ svoga rada šalje „od cvijeta do cvijeta“, odnosno svoje *Dulabije* šalje u svijet, a u skladu s idejom slavenske uzajamnosti, vrlo vjerojatno s ciljem da ih čitaju i drugi Slaveni. To potvrđuje u zadnjem stihu gdje pozdravlja svakoga tko čita te pjesme te ga naziva bratom.

Vraz se u toj pjesmi također poslužio motivom pčela, još jednim animalnim motivom koji moguće preuzima od Kollára. Naime, radi se o pjesmi (*Slávy dcera* III, 7) gdje Kollár opisuje slavenski Raj:

Blízko trůnu svatá Slávě stojí
 Lípa zelená a vysoká
 I tak pěkná i tak široká
 Jak ta, co nás svazkem lásky poji;
 [...]

Vůkol ní pak všudy po stebelných
 Kvitečkách a listech včeličky
 Obletují v rojích nesčíselných;

Jsou to prej zde timto pod obrazem
 Slavů těch a Slavek dušičky
 Budoucích, co přijit mají na zem.
(*Slávy dcera* III, 7)

Kollár u ovoj pjesmi govori da se oko lipe skupljaju male pčele te da su to zapravo duše Slavena koji se još moraju roditi. Uvriježeno je mišljenje da su pčele marljive životinje, koje žive i rade u rojevima te se također mogu smatrati simbolom sloge i jedinstva. To su upravo karakteristike Slavena koje navodi Herder u svojim opisima Slavena, a koje je vrlo vjerojatno preuzeo i sam Kollár.

Zadnji dio *Dulabija* objavljen je 1844. godine i sastoji se od 19 pjesama. Pjesme su bile objavljene dvije godine nakon Ljubičine smrti u almanahu *Iskra* pod naslovom *Pjesme ostavljenoga* (Vodnik, 1909, 50). Naime, radi se o pjesmama u kojima prevladava domoljubni ton. U prethodnim primjerima vidjeli smo kako Vraz, uz prožimanje s ljubavnim motivima,

njeguje ideju slavenske uzajamnosti. U četvrtome je djelu pjesama moguće vidjeti upravo vrhunac te ideje.

U početnim pjesmama pratimo oniričku sekvencu u kojoj lirski subjekt ima priviđenje. Na nebu mu se ukazuje nešto čudesno i Vraz piše: *I tu se ukaza / čudesno vidělo - / Ženski lik oděven / u ruho prebělo* (*Dulabije* IV, 8). Taj ženski lik on opisuje ovako: *Věnac ružmarina / čelo mu obavi, / Nad čelo se zvězda / živa mu postavi; U ľevoj mu ruci / zlatan krst počiva, / Desnom na nebeska / vrata pokaziva* (IV, 9). Ovaj opis čudesnoga bića pomalo podsjeća na božicu Slavu, onako kako je prikazuje Kollár u svojoj zbirci. Odjednom blještavi lik nestaje (IV, 11) i lirski subjekt se budi. U pjesmama koje slijede ton se mijenja te lirski subjekt poziva ljude na borbu za svoj narod i na obranu od tuđinaca: *I svak lanac o vrat / što kujete nama; / Pretvorit se u ključ / do slobode hrama*. (IV, 14) Pa nastavlja s riječima: *Svi narodi bratja, / svi su božja čeda, / Na njih jedno nebo / i jedan Bog gleda; / I kô jedno sunce / nad svimi izhodi, / I jedno stoj, vladaj / pravo nad narodi!* (IV, 17). A cijelu zbirku poentira završnom pjesmom:

Pa se mi slagajmo
kô ruže u věncu;
Brat budi Vlah Němcu,
a Němac Slovincu;
A Bog će se smilit,
nič opet sloboda,
Nad nami izteći
sunce bez zahoda (*Dulabije* IV, 19).

Vraz svoju zbirku poentira vjerom u bolju budućnost, ali, za razliku od Kollára koji spas čovječanstva vidi isključivo u Slavenima, Vraz poziva sve narode na slogu i jedino tako vidi mogućnost da se spasi čovječanstvo.

Na temelju analiziranih pjesama Stanka Vraza mogli smo vidjeti da je u svojoj poetici vrlo blizak Kolláru. Iako su *Dulabije* pretežito sastavljene od ljubavnih pjesama i zbog toga naginju romantičarskoj poeziji, mitološki elementi i završna dva dijela s jačim domoljubnim nabojem, ipak ga približavaju klasicističkom, prosvjetiteljskom duhu. Vodnik govori da „Ilirci bijahu neumoljivim okolnostima spriječeni te nijesu mogli razviti u poeziji čisti romanticizam“ (Vodnik, 1803, 96). Razlog tomu bio je nedostatak književne tradicije, a Vodnik to opisuje ovako:

...literatura nam bijaše do ilirizma uvijek više-manje provincijalna, sjajna dubrovačka poezija bijaše gotovo posve zaboravljena i zakopana, a javni literarni život bijaše u prvim decenijama XIX. stoljeća upravo prekinut. Romantizam se nadovezivao na prediduću literarnu smjer, a mi nijesmo imali na što da

nadovezujemo novi rad. Ilirski pokret nosi u prvome redu političku i narodno-agitacijsku biljevu, a književnost bijaše samo glavno sredstvo za postignuće narodnih idejala (*sic!*) (Vodnik, 1803, 96).

Vraz je jednako kao i Kollár u jednome momentu morao napustiti svoju domovinu i svoj jezik te je svoj put pronašao u ilirskoj ideji natopljenoj Kollárovom slavenskom uzajamnošću. Stoga ni ne čudi da je kao i Kollár ustupio pred političkim zbivanjima u svojoj okolini te se u svojim pjesmama okrenuo domoljublju.

Situacija je pomalo drugačija kada je u pitanju drugi važan pjesnik ilirskoga pokreta, a radi se o P. Preradoviću, kod kojega Vodnik, kao i u Vrazovoj ljubavnoj lirici, vidi pjesme koje su najbliže europskoj romantici (Vodnik, 1803, 97).

13. O životu i djelu Petra Preradovića

Petar Preradović rođen je 1818. godine u Grabrovnici kraj Pitomače, a većinu svoga života proživio je izvan domovine. Nakon smrti oca poslan je na Vojničku akademiju u Bečko Novo Mjesto, a nakon školovanja, kao časnik službovao je u raznim mjestima Habsburške Monarhije.¹⁰ Prve pjesme pisao je na njemačkome jeziku, a s hrvatskim se preporodnim idejama upoznao tek potkraj ilirskoga pokreta.

Od pjesama pisanih njemačkim jezikom najpoznatije su tzv. *Lina-Lieder*, a radi se o ljubavnim pjesmama posvećenim Karolini Schauff (Begović, 2002, 123). Postavši poručnikom počeo je dobivati premještaje diljem Habsburške Monarhije pa je tako 1838. u Milanu upoznao I. K. Sakcinskoga (vidi Milaković, u Magjer, 1916, 6), koji ga je pobliže upoznao s idejama ilirskoga pokreta. Do potpune promjene dolazi 1843. godine kada je vojničkim poslanjem završio u Zadru. Tamo je upoznao Antu Kuzmanića koji se spremao za izdavanje *Zore dalmatinske*, književno-kulturnoga časopisa u Dalmaciji (Begović, 2002, 126). U *Zori dalmatinskoj* se Preradović, iste 1843. g., javio svojom prvom pjesmom *Zora puca, bit će dana*, a u isto vrijeme nastaju i druge pjesme (*Putnik, Vilin san, Pčele Slavjanske* i dr.) koje će 1846. godine objaviti u zbirci pod naslovom *Pervenci*.

Vodnik Preradovićevu poeziju pisanu hrvatskim jezikom dijeli na tri razdoblja: razdoblje *Pervenaca* (1844. – 1846.), razdoblje *Novih pjesama* (1846. – 1851.) i treće razdoblje, od 1851. do smrti 1872. (Vodnik, 1903, 8). S obzirom da se dosta kasno uključio u hrvatsko,

¹⁰ Preradović, Petar. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. Pristupljeno 3.3.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/preradovic-petar>>.

odnosno ilirsko stvaralaštvo, Kudělka pak Preradovićevo pjesništvo smatra „pjesničkim epilogom ilirizma“ (Kudělka, 1974, 83).

13. 1. O zbirci pjesama Pervenci

Pjesme iz *Pervenaca*, govori Vodnik, najbliže su europskoj romantici „ne samo s toga, što nose pretežno karakter balada i romanca, već i po mislima, po čuvstvu i raspoloženju“ (Vodnik, 1903, 11). S obzirom da je hrvatski književni preporod prije svega imao narodno-politički značaj (Vodnik, 1903, 119), u zbirci nalazimo i pjesme domoljubnoga karaktera. Preradovićevu prvu fazu stvaranja općenito karakterizira domoljubna poezija, vrlo vjerojatno zbog početnog oduševljenja ilirskim pokretom. Brešić dodaje da je „u dotadašnju liriku s pretežitom rodoljubnim i ljubavnim motivima unio i refleksivne tonove“ pa zbirku *Pervenci* stoga karakteriziraju „opčinjenost jezikom i čežnja prema rodnoj grudi, ali i vjera u slavenstvo i njegovu snagu i ulogu“ (Brešić, 2019, 57).

13.2. Kompozicija Pervenaca

Preradović pjesme u svojoj zbirci dijeli na tri dijela s naslovima *Cvietje*, *Bilje*, *Presadi*. Protrka Štimec govori da je zbirka „strukturirana trodijelno, u skladu s romantičarskom organskom predodžbom umjetnosti, poput zamišljenog vrta čiji je prvi dio ciklus *Cvijete* s pjesmama koje slave ljepotu i ljubav“ (Protrka Štimec 2023, 259). Ona dalje govori da uvodna pjesma, također nazvana *Cvijete* „apostrofiraju pjesnikovu nemoć da ljubavi i ljepoti svoje drage daje onakav obol kakav su svojim draganama dali pjesnici poput Petrarke“ (Protrka Štimec, 2023, 259.). Za drugi ciklus pod nazivom *Bilje* govori da „sačinjavaju pjesme koje, analogno ljekovitom bilju, donosi kako bi, kao i vlastite, izliječio bolesti i rane pojedincima i zajednici“ (Protrka Štimec, 2023, 260). Shvatimo li pjesme kao izričito romantičarske, onda podjela Protrke Štimec stoji. Naime, ne smijemo izgubiti iz vida činjenicu koju donosi Vodnik gdje govori:

Temeljna biljega Preradovićeve hrvatske poezije je domoljublje: u domovini vidja ljubu, u ljubi domovinu. Ma da je međutim već Vraz miješanjem domoljubnog i ljubavnoga čuvstva stvorio čitavu novu struju u poeziji, za kojom podje poslije i Preradović, i koja hrani epigone našega romantizma do dana današnjega“ (Vodnik, 1903,87).

Gledamo li na pjesme s tog gledišta, ovi bi naslovi dijelova zbirke mogli ukazivati na nešto posve drugo. Pogledajmo stihove iz pretpjesme koja nosi naslov *Pervenci*:

Evo pervencah,
Bratjo, obećani'
Najstarija dieca
Tek od priekolani.
[...]

Nije mi do moje
Slave razpruženja,
Već do majke Slave
Slavnog uzvišenja.

S ovo malo cvietja
I bilja veselo
Rad bi samo njojzi
Nakititi čelo!
(*Pervenci*, str. 3)

U analizi Vrazovih pjesama govorili smo o značenju „cvietja“, odnosno kollárovskeg poimanja cvijeća u okviru slavenske uzajamnosti, gdje smo rekli da cvijeće alegorijski može označavati djela slavenske književnosti. Osim toga, Preradović u svojoj zbirci kao pretpjesmu donosi i Vrazovu posljednju pjesmu *Đulabija*, za koju smo naveli da je domoljubnoga tona.¹¹

U riječima iz pretpjesme *Pervenci* vidi se Preradovićeva pjesnička skromnost, kako navodi i Protrka, ali može se iščitati i njegova motivacija. Svojim „cvijetjem“, odnosno pjesmama ne želi uzvisivati sebe, već „majku Slavu“. U prvome dijelu zbirke nastavlja s ljubavnim pjesmama koje su primarno posvećene njegovoj muzi Pavi. Drugi dio pjesama s naslovom *Bilje* počinje s pjesmom istoga naziva. Govori da je za vrijeme lutanja dalmatinskim gorama sreo „báku“ (vrlo vjerojatno se misli na neku vrstu vračarice) koja mu je pomogla:

Izliečio sam se
Kako valja pravo,
Tebi domovino
Nosim serce zdravo;
[...]

I tebi predajem
Sada bilje ovo,
Da s' izliečiš rane
I ti na gotovo.
(*Pervenci*, 1846, 37)

Lirski subjekt govori da se „izliečio“ i da domovini nosi „serce zdravo“. Ako uzmemo u obzir Preradovićevu biografiju i činjenicu da je na hrvatskome počeo stvarati kasno, mogli bismo zaključiti da „bilje“ koje predaje domovini označava pjesme na hrvatskome jeziku kojima će joj zaliječiti rane koje su joj napravili „sinci“ kao i on. Pjesnik u nastavku objašnjava svoj čin i govori domovini da:

Iz ovog bilja
Izciedi si soka,
Umij sebi lice,
Sincim oba oka.

Nebi l' s' oliepšala
Za rođene sine,
Sinci progledali
Iz sliepila tmine! (*Pervenci*, 1846, 37)

Tim „biljem“ pjesnik želi doprinijeti narodnome duhu, a samim time i utjecati na „sinove“ koji još moraju „progledati iz tame“, odnosno shvatiti važnost zajedništva i tradicije.

¹¹ *Ajdte, děco, ajdte./ Širom běla svĕta,/ Kano drobne čele / Od cvĕta do cvĕta / Tĕ gđĕgod vidite / Branit Slave dobro, Svakom nazivajte: „Božja pomoć, pobro!“* (*Đulabije*, II,23).

Kollár se i u svojoj zbirci služi motivom tame i sljepila, pri čem govori da su ljudi koji ne mare za svoj narod i narodni duh slijepi i da žive u tmini (II, 137).

Ranije smo kod Vrazovih i Kollárovih pjesama govorili o važnosti simbola pčela u njihovim pjesmama, Preradović naime u *Pervencima* donosi i pjesmu s naslovom *Pčele Slavjanske*. Na početku te pjesme lirski subjekt sreće vilu koja mu govori da pogleda „zemlju svoju“, koja izgleda ovako: „*Puna 'e cvietja, puna voća zriela, / A iz cvietja i iz voća se čuje / Silni žamor od silnijeh pčela'*“ (Pervenci 1846, 61). Nastavlja i opisuje što rade pčele:

Vidiš, ciel dan tè cieli dan rade:
Gdie je cvietak i pčelica tù je,
Traži, skuplja, za odmor neznade,
A kad večer k ulištem ih vratja
Puna 'e svaka slasti i sladke nade. (Pervenci, 1846, 61)

U sljedećim stihovima saznajemo tko su ta braća: „*Ove pčele to su Češka bratja / S pobratincim Tatire i Morave;*“ te možemo zaključiti da se radi o Česima i Slovacima, koji jednako kao i Preradović u svojoj pretpjesmi marljivo rade i:

Negledajuć je l' im trud se platja,
Nežaleći ništ u ime slave,
Oni kùpe iz svakoga cvieta
Slavjanskoga svaku slast i sprave
Za potomke u ulišta sveta... (Pervenci, 1846, 61)

Na temelju ovih stihova s izvjesnom sigurnošću možemo zaključiti da Preradović ovdje progovara o češkim i slovačkim preporoditeljima koji iz slavenskih književnosti skupljaju djela te ih pohranjuju kako bi ih sačuvali za svoje potomke.

13.3. Pjesma Vilin san iliti Prošast i budućnost

Za analizu Kollárovih utjecaja na Preradovića posebno je podatna i pjesma *Vilin san iliti Prošast i budućnost*. Kudělka pjesmu označava kao „južni pandan zbirke *Slávy dcera*“ (Kudělka, 1974, 84). Dalje navodi Vodnikovu misao da se zapravo radi o „pjesničkome dijalogu s Kollárovom slavenskom muzom“ (Kudělka, 1974, 84). Glede forme, Preradovićeve je pjesma, za razliku od Kollárove, pisana desetercima organiziranih u tercine. Osim toga, Šrepel navodi da Preradovićeve rodoljubivost „karakteriše, što mu u pjesmi nema ni klasične mitologije, pa što ima u opće mitologije, spominju se samo Vile, Leljo i Lada“ (prema Šrepel,

u Magjar, 1916, 6-7). Istina jest da se Preradović kao romantičar ne koristi klasičnom mitologijom, ali koristi se onom „drugom“. Šrepel govori da se spominju „samo“ Vile, Leljo i Lada, dok s punim pravom možemo reći da se Preradović poslužio Kollárovom mitologijom koju je izgradio za svoju zbirku *Slávy dcera*. Naime, u početnoj tercini saznajemo da Preradovićev lirski subjekt, odnosno Preradovićeva vila od svoje „posestre“ dobiva „knjigu domorodnog zvuka“ (*Pervenci*, 1846, 70). Vila, nakon što primi knjigu, pada u san i počinje središnji dio pjesme koji je dijelom vilina sna. Preradovićeva vila budi se na bezimenoj gori čija je južna strana topla i tamo raste razno cvijeće, dok je sjeverna strana hladna i nije moguće ništa vidjeti:

Neizmerna ova snježna polja
 To je prošast sieda, umirena, -
 Mertvo tielo srieće I nevolja'.
 Ledni siever to je uspomena
 Sadašnjosti, koja uvijek derpa
 Gole kosti mertvoga vriemena.
 (*Pervenci*, 1846, 82)

Pogledajmo sad na južno polje,
 Ovo ti je sve, što jošte nije,
 Tù budućnost pred nam leži dolje.
 (*Pervenci*, 1846, 84)

Najednom pred očima lirskoga dolazi do preokreta i lirski subjekt govori: „*Kad preda me jedna blisne siena, / A iz siene čoviečanska slika, / A iz slike čoviečanske žena*“ (*Pervenci*, 1846, 80). Tu ženu lirski subjekt opisuje ovako:

Vedro čelo nad njim milo sjaše,
 A po licu, kao zora mlada,
 Sladki nasmieh svud se razstiraše.
 Uzdižući desnu ruku tada
 Ljubkim glasom ona progovori...
 (*Pervenci*, 1846, 81)

Ova scena podsjeća na priviđenje kakvo doživljava Vrazov lirski subjekt u posljednjem dijelu *Đulabija*. Radi se o blještavome liku žene koji desnom rukom pokazuje na nebesa.

Nekoliko stihova kasnije žena se predstavlja vili i govori: „*Ja sam Slava svijuh vilah vila*“ (*Pervenci*, 1846, 81) i u obliku klasičnoga epskog kataloga počinje nabrajati što se u prošlosti dogodilo njezinome narodu te što je dovelo do tako lošega stanja. Ipak, na kraju proriče bolju budućnost riječima:

Budućnost će biti dobra mati
Našem puku – već je kocka pala
Njeg've sreće – sama ćeš spoznati,
Kad razriešim tebi tajne ove:
(Pervenci, 1846, 84)

Ovi stihovi podsjećaju na Kollárov sonet iz zbirke *Slávy dcera* u kojem lirski subjekt sjedi na obali Dunava i kojemu padne list s nebesa. U tom listu piše:

„Pozdravení moje všechnem Slávům!
Zde vám odesílám tajemnost
ku národní velikosti a právům:
zahyn pýcha, sobstvi, nedověra,
spoj vás všecky láska, vzájemnost;
s tím se dobře mějte! Slávy Dcera.“
(*Slávy dcera* III, 108)

Ranije smo rekli da se Preradović koristio Kollárovom mitologijom stvorenom u zbirci *Slávy dcera*, a na ovome primjeru možemo vidjeti da je vjerojatno preuzeo i jednu scenu iz zbirke i iskoristio je kao predložak za pisanje svoje pjesme. U objema pjesmama radi se o lirskim subjektima kojima Vila (vjerojatno Kći Slave) otkriva tajnu, i to tajnu napretka i uspjeha. Preradovićevom lirskom subjektu Vila pažnju skreće na „množtvo cvietja različne liepote“ te govori da su to: „sve radosti / Proniknute iz Slavjanskog truda.“ Ali govori i to da:

Al' prie smervit mnoge će se kosti,
Iztrunuti mnoga serca tuda,
Usahnuti mnogo kervi srodne,
Dok sadašnjja Slavska zemlja huda
Pretvori se u njive plodne!
(Pervenci, 1846, 85)

To predskazanje može zvučati i zlokobno, ali vila nastavlja i govori da će: „S suncem skupa padne rosa ova; / Rosom stoperv sunca jasna sila / Razplodit će zemljom svietla nova,“ (Pervenci, 1846, 86). Vila potom postavlja pitanje je li ta rosa znoj, na što Slava potvrdno odgovara i nastavlja:

Ova rosa pako oživljuje
Svu tu vodu, u bezbrojnih vrieli'
Što se vidi I teći se čuje,
Iz vrielah se u potok veseli,
Iz potokah u veselu rieku,
A iz riekah u ono more seli.

Različne su vode dokle tieku,
Al' kad jednoč ono more skuče,
Uzajemnu boju sve oblieku.
[...]
Tako, vidiš, uzajemnost ima
Svoje kolo, I tako se kaže
Blagajnicom pojedinog 42rasn
Kad sve trude sverha jedna slaže.

(Pervenci, 1846, 87)

Na samome kraju Vila Preradovićevoj vili govori:

Uzajemnost sve izravna ćudi,
Godeć svakoj, s nikojom nežulja.
[...]
Svaka ptica svojim glasom poje,
Glas posebnu svaki pjesmu būdi,
A sve pjesme itak skladno goje
Jednog duha blagozvučno pienje (Pervenci, 1846, 87).

Osım znoja, Preradović se za opisivanje Slavena koristi i motivom vode, isto radi i Kollár u svome sonetu:

Slávsky národ rovným se mi zdává
pokojnému býti potoku,
který ve dlouhavém pokroku,
ale silně k cíli svému plává:

Jestli hory v běhu nalézává,
teče rovinami po boku,
a tu ráje tvorí v homoku,
městům tiché požehnání dává:

Naproti pak jiní národové
jsou zas valným proudům podobní,
treskem pleskem cesty troudím nové;

Než když zmiznou vlny jejich mutné,
ach, tu po nich lidé chudobní,
louky – bahna, a vsi – rummy smutné.
(Slávy dcera III,5)

U ovome sonetu Kollár Slavene uspoređuje s potokom koji i kad nailazi na prepreke, nalazi okolni put, odnosno traži put bez borbe. S druge strane, drugi narodi, oni koji silom prokrčuju svoj put, iza sebe ostavljaju samo blato i pustoš. Ovom pjesmom Kollár upozorava na lošu stranu ratovanja, odnosno opet naglašava svoj pacifizam i govori da Slaveni neće napredovati ako budu ratovali. On naime govori, kao Slava Preradovićevoj vili, da će do pobjede doći samo uz rad i proliven znoj:

Pracuj každý s chutí usilovnou
 Na národu roli dědičné,
 Cesty mohou býti rozličné,
 Jenom vůli všickni mějme rovnou;
 [...]

Lépe činí ten, kdo těží s málem,
 Stojí věrně na své postati,
 Velkýť je, buď sluhou nebo králem;
 Často tichá pastuchova chyžka
 Více pro vlast muže dělati
 Nežli 43rasn, z něhož válčil Žižka.

(*Slávy dcera*, II, 123).

Ne smijemo zaboraviti ni Kollárovu ideju mesijanskoga poslanja slavenskoga naroda. Kollár tu ideju preuzima od Herdera koji govori da će se Slaveni izdići iz bijede i potlačenosti te da će time pridonijeti cjelokupnoj *humanosti*, a Kollár to opisuje ovako:

Nač by srdce k vlasti proto chladlo,
 nač se pohřizilo v truchlotu,
 že jsme našli prázdnu pustotu,
 kterou netklo žádné ještě rádló?

Arciže jdou jiní cestou hladší,
 těžce my a pozde za nimi,
 tím jsme ale a náš národ mladší;

Vítězství to nechci, jež by padlo
 s nebe dolů na zem bez potu;
 volím chudou smes a mrákotu,
 aby svet byl, kde nic před tím vládlo.

My, co jiní vykonali, známe,
 než to skryto přede jinými,
 co my v knize lidstva býti máme.

(*Slávy dcera* II, 142)

Osim poslanja Slavena i njihove važne uloge u „knjizi čovječanstva“, Herder govori i „kotaču vremena“ koji gazi sve, odnosno govori da je sve podložno mijeni i vremenu. Za Slavene je ta vjera bitna jer je na pomolu vrijeme kada će se oni uzdignuti iznad ostalih naroda i čovječanstvu donijeti slobodu. Motiv „kotača vremena“ od Herdera, preko Kollára, preuzimaju i koriste oba ilirska pjesnika:

Kollár (<i>Slávy dcera</i> , Předzpěv)	Vraz (<i>Đulabije</i>)	Preradović (<i>Vilin san</i>)
A však umlkní tichá, na budoucnost patří, žalosti Osluněnými rozptyl mráčky myšlének okem. [...] Čas vše mění, I časy, k vítězství on vede pravdu, Co sto věků bludných hodlalo, zvrtné doba.	U grobu nam spavaš grobu sadara, Na koj luda slěpost pogrdom udara. Nu kolo sreće se kretje bez pokoja Sinut će sunašce I pred vrata tvoja (<i>Đulabije</i> , II,14).	Vrieme ruši, al' I diže gore, Razmieštjajuć 43ras k svòme miestu Svakog stvora I opravda tako [...] Sva bi prošast za njegov izgubljená; 43rasna43i njemu je vesela I budúcnost 43rasna pripravljena! (<i>Pervenci</i> , 1846,)

Ovi posljednji Kollárovi stihovi preuzeti su iz Kollárova *Předzpěva* zbirci *Slávy dcera*. Taj se pretpjev općenito smatra najuspješnijim radom Kollárova pjesničkoga stvaranja (Novak, 1930, 199), a Jakubec ujedno govori da se kod Čeha već od prve pojave pretpjeva uvrijedilo

mišljenje da se radi o „najsnažnijoj tvorevini pjesnikova duha“ (Jakubec, 1894b, 45). Radi se o „moćnoj evokaciji prošle slave i suvremenoga uništenja“ zapadnih Slavena (Vodička, 1960, 268), a Kollárovim uzorom pri stvaranju toga pretpjeva vrlo često spominje se engleski romantičar Byron sa svojim lirsko-epskim spjevom *Childe Harold*. Govori se da je Byron na stvaranje *Slávy dcera* utjecao višestruko, tj. „u cjelokupnoj koncepciji, a i u jezičnim pojedinostima“ (Novak, 1930, 200). Sličnost je posebno vidljiva, govori Novak, u „političkoj elegiji *Předzpěva* i poimanju staroslavenske veličine koja je identična vizijama antičke Helade Childea Harolda“ (Novak, 1930, 200; preveo I. M.).

13.4. Oda Slavjanstvu

Preradović tom romantičkom linijom od Byrona preko Kollára dolazi do slične ideje. Brešić govori da Preradović svojom pjesmom *Slavjanstvu* „slavi ljepote svoje zemlje, veliča joj prošlost te naročito ljepotu hrvatskoga jezika i radost povratka materinskome izrazu.“ (Brešić, 2019, 57). Za Preradovićevu odu *Slavjanstvu* (1865.) smatra se da je nastala po uzoru na Kollárov *Předzpěv*. Lirski subjekt se na početku obraća „svemožnom Slavjanstvu“ (*Slavjanstvu*, 1865, 3-4), a u središnjem dijelu pjesme govori da je ono bolesno, odnosno otrovano:

[...] „Kolje te mržnja, sebičje i nesloga, ljuta
 Kolje te zloba i jal, sve strasti krvi tuđinskom
 Tvome ucijepljene zdravlju. Ta krv sveder otrovnim
 Kvascem vrije u tebi, s nje buni ti se cijela
 Utroba...“ (*Slavjanstvu*, 1865, 84-88)

Preradovićev lirski subjekt lijek vidi u zajedništvu i slozi naroda:

„Al nijednim korakom stupit ipak ne propuštaš
 Dalje na stazi k jedinstvu; ne k onomu koje ti
 Zlobni podmeću neprestano dušmani, k onom
 Jedne glave sakupnom krunom ovjenčane.“ (*Slavjanstvu* 1865, 89-93)

Možemo pretpostaviti da se u stihovima iznad Preradović vrlo vjerojatno poziva na ideju slavenske uzajamnosti. Te to još jedanput apostrofira ovim u stihovima:

Viencem uzajamnosti stoglava sloga na volju Svim, jer svim na sreću. Sloga je zora, naviešta Ljubavi danak uviieke, tebi zaruđuje lice	Ural i Velebit plamte novimi Horebi Duha božjeg opet govorećeg; već ti se Vuga, Visla i Dunav, Vutava, Sava i Drava novimi Sjaju Jordani, gdje se krste novorođene misli.
---	--

Zdravlja rumenilom već, lice bliedo od sanko Bolnog. Već ti Krkonoše, Tatra, Balkan i	(<i>Slavjanstvu</i> , 1865, 95-103)
--	--------------------------------------

Svoj solilokvij lirski subjekt završava ovim stihovima:

...Zasada samo
Mladi narašćaj tvoj listom okolo groba
Padših predsuda hvata se u kolo u jedno
I uz tutanj, kojim udara duh vremena gromno,
Hod čovječanstvu tipareć', slave pjesan ti slaže,
A i s pjesme te sviet na sve četir' već strane zamnieva.
(*Slavjanstvu*, 138-143)

Vodnik je rekao da je Preradović *Pervencima*, odnosno pjesmom *Vilin san* otvorio „knjigu Slavenstva“ i da će se njoj posvetiti ponovno nešto kasnije, misleći na treću fazu Preradovićeve stvaralaštva. Preradović sa svojom trećom fazom stvaralaštva kreće već potkraj hrvatskoga narodnoga preporoda, kada ilirsko ime biva zabranjeno, a sam ilirski pokret gubi na snazi. Oda *Slavjanstvu* samo je jedna od pjesama posvećenih slavenskoj temi u vrijeme kad se vidi da ilirski pokret nije urodio većim plodovima. Prožimanje slavenskih toponima s biblijskima (brdom Horeb i rijekom Jordan) jedno je od obilježje Preradovićeve treće faze stvaranja, faze u kojoj počinje stvarati u poetici spiritualizma i misticizma. Brešić govori da: „U ideju osviještenoga i moćnoga slavenstva Preradovićev lirski subjekt mistično vjeruje, u duhu ilirske ideologije, gotovo mesijanistički“ (Brešić, 2019, 57). U toj fazi također nastaju i pjesme *Duh slavjanski*, *Zvanje Slavjanstvu*, *Slavjanski Dioskuri*, *Slavjanski narod* itd. Brešić također apostrofira činjenicu da se Preradović, razumijevajući aktualne političke potrebe:

[...] sasvim uključio u kolo s ostalim preporoditeljima, ali ih je u umjetničkome izrazu po općim ocjenama nadmašio ostajući – skupa s Vrazom – dosljedan načelima lirike ne samo kao društvenoga, nego i intimnoga čina (Brešić, 2019, 57).

13.5. Elegija *U smrt J. K.*

Za kraj, valja spomenuti i Preradovićevu elegiju *U smrt J. Kollára*, koja možda ponajbolje pokazuje koliku je važnost Kollár imao u slavenskome svijetu, a samim time i u kojoj je mjeri utjecao na hrvatske pjesnike. Šrepel, koji je pjesmu našao u pjesnikovoj ostavštini i objavio je, govori da ta pjesma nije bila objavljena jer Preradović „po svoj prilici nije bio posve zadovoljan svojim distisima“ (Šrepel, 1893, 10). Kako je snažno odjeknula vijest o Kollárovoj smrt pokazuju stihovi:

Žalostna viest ta tutnjavom groma ori se, trese
Lancem uzajamnosti poduž i poprieko svih
Krajevâ srdca slavenska; biele vile u crno
Ruho zavijaju se, gorkijeh suzica lit... (*U smrt J. K.* 3-6)

Spominje se i kakav je doseg imala Kollárova zbirka *Slávy dcera*:

S vidjeka tuge, koliki prostor, kolika svieta
Pučina bijaše to, kuda se razgrnu žar
„Slavine kćeri“ s ogništa žarkog, kuda sve sjeknu
Plamen uzajemnosti, kojime užiže sad
Tuga i žalost mašale svoje; (*U smrt J. K.* 21-25)

Preradović se u svojim završnim riječima obraća svojoj slavenskoj braći i još ih jedanput poziva na zajedništvo, pa makar i u žaljenju za preminulim:

Sveslavski bio si sin, sveslavski krije te grob.
Okolo njega sdružuje ljubav široke tvoje
Domovine vaskolik sviet, iztok i sjever i jug,
K zapadu tvome hrli i plače vap'jući zalud
Jutarce tvoje i dan. Plačite, Slavjani svi!
Ljevajte suzice zemljici slavskoj, braćo, u njedra,
Neka se nakvasi njim', neka joj uzbude sok!
(*U smrt J. K.* 25-32)

14. Zaključak

Cilj ovoga rada bio je preispitati i analizirati kako i u kojoj je mjeri i Jan Kollár sa svojom koncepcijom o slavenskoj „književnoj uzajamnosti“ utjecao na pripadnike hrvatskoga narodnog preporoda. Duh Kollárove „uzajamnosti“ u hrvatskome narodnom pokretu prisutan je od samih početaka. Početke vidimo već 1829. g., kada Gaj u Pešti sreće Kollára i upoznaje se s idejom slavenske „uzajamnosti“. Gaj već sljedeće godine piše novi prijedlog hrvatskoga pravopisa, i to s ciljem ujedinjavanja svih Južnih Slavena u jednom službenom jeziku. Po povratku iz Pešte, Gaj, u duhu slavenske „uzajamnosti“ pokreće i prve hrvatske kulturno-političke novine *Danicu*, koja je služila kao „narodno glasilo, dakle, na hrvatskome jeziku u hrvatskome duhu i interesima, a koji su višestruko povećavali književnu produkciju – naročito kratke oblike“ (Brešić, 2019, 64), ali kao i riznica književnosti svih slavenskih naroda. Kollárov utjecaj na hrvatsku književnu kulturu, i kulturu uopće, bio je neizmjeran.

U analizi i usporedbi Kollárovih soneta i pjesmama ilirskih pjesnika Vraza i Preradovića vidjeli smo da je Kollárova pjesnička zbirka bila velikim uzorom te izvorom motivacije i ideja. Rekli smo da je hrvatska književna produkcija stala u 16. stoljeću, s tek pokojom iznimkom, što je rezultiralo time da hrvatski preporodni pjesnici nisu imali čvrstu tradiciju na koju bi se mogli ugledati ili je negirati kao što je bio slučaj u ostatku Europe. Stvar je pogoršavao hrvatski politički i teritorijalni položaj. Centar političke moći samo se prividno nalazio u Zagrebu, a stvarno u Beču, odnosno u Pešti, te se hrvatski kulturni i književni život razvijao u „svojevrsnome subverzivnu stavu prema hegemonskim kulturama“ (Brešić, 2019, 65). Hrvatski su preporoditelji stoga počeli tražiti načine kako bi se obranili od stalnih napada Mađara i Austrijanaca. Kollárova zbirka *Slávy dcera* tako je preporoditeljima došla kao spas. Na primjeru Vraza i Preradovića vidjeli smo da su od Kollára preuzeli neke pjesničke elemente. Jedna od najvažnijih je slavenska mitologija koju je Kollár konstruirao za potrebe svoje zbirke. Kollárovi utjecaji vidljivi su i na tematsko-motivskom planu jer su preporodni pjesnici počeli pisati domoljubne pjesme po uzoru na njega, preuzimali njegove motive, a kao što smo vidjeli, moguće je da su im i cijele pjesme služile kao predložak.

Pokazali smo da je Kollárova *Slávy dcera* u svome finalnom obliku počela služiti kao medij za promidžbu njegove „književne uzajamnosti“. Činjenica da je Kollár u *Danici* češće bio predstavljan kao ideolog nego pjesnik, vrlo vjerojatno je posljedica Kollárova svjesne prenamjene zbirke iz romantičnog kanconijera u oruđe promicanja svoje slavenske ideje. Ilirski je pokret stoga više bio natopljen pukom slavenskom idejom, nego idejom „književne uzajamnosti“. Kollár je svojom zbirkom i „uzajamnošću“ Hrvatima otvorio mogućnost kulturne emancipacije od tuđinskih utjecaja koji su prijetili tada već slabome hrvatskom identitetu. Problematična strana „uzajamnosti“ za ilirce bila je njezina apolitičnost. Kollár je u svojoj ideji „uzajamnosti“, koju je vjerojatno skrojio prema idejama o humanosti pruskoga prosvjetitelja J. G. Herdera, izričito bio protiv otvorenoga sukoba i aktivnih političkih akcija. Hrvati, kojima je prethodila „prepreporodna“ generacija, već su imali neke unutarnje temelje na kojima su mogli započeti integraciju svoje nacije. Prepreporodne ideje vidljive u prepreporodnoj književnosti (Gundulić, Kačić-Miošić) te politički pokušaji Vrhovca, Mihanovića i Derkosa za buđenjem nacionalne svijesti u hrvatskih su preporoditelja bile jednako jake kao i koncept „kulturne uzajamnosti“. Kako je vrijeme odmicalo, hrvatski su preporoditelji shvatili da slavenska ideja koju su preuzeli od Kollára neće biti dovoljna za potpunu kulturnu i političku emancipaciju. Stoga se slavenska ideja sve više preobražavala u hrvatsku ideju. Gaj i njegovi suradnici u ideji kulturnog sjedinjenja slavenskih naroda vidjeli su i mogućnost političkoga sjedinjenja.

Mogućnost da se, sve u svrhu izgradnje moderne hrvatske nacije, tada rascjepkani hrvatski prostori sjedine pod jedinstvenim hrvatskim jezikom jednostavno je bila jača od Kollárove mesijanske vizije velikoga slavenskog naroda. Ilirski je pokret na kraju ipak doživio neuspjeh, jednako kao i Kollárova ideja „uzajamnosti“. Ostaje samo nagađati kako bi svijet danas izgledao da je Kollárova ideja uspjela.

15. Literatura

1. Auty, R. (1952). Jan Kollár, 1793–1852. *The Slavonic and East European Review*, 31(76), 74-91. Modern Humanities Research Association i University College London, School of Slavonic and East European Studies.
2. Begović, B. (2002). Petar Preradović - veliki hrvatski pjesnik: u povodu 130. godišnjice smrti. *Podravski zbornik*, (28), 121-132.
3. Boro Petrovich, M. (1956). *The Emergence of Russian Panslavism 1856-1870*. Columbia University Press.
4. Bosanac, S. (1893). *Jan Kollár: (1793. – 1893.): spomenica na stogodišnjicu njegova rođenja*. Hrvatsko sveučilišno literarno društvo „Zastava“.
5. Brešić, V. (2019). *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Biblioteka *Periodica Croatica*. <https://doi.org/10.17234/9789531758246>
6. Brozović, D. (1973). O ulozi Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 3(1), 35-63.
7. Derkos, I. *Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024.
URL: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/derkos-ivan> (posljednji pristup: 4. 3. 2024.)
8. Drechsler-Vodnik, B. (1903). *Petar Preradović: studija*. Tiskara Terezije Fischer.
9. Drechsler-Vodnik, B. (1909). *Stanko Vraz: studija*. Matica hrvatska i slovenska.
10. Eliot, T. S. (1999). Tradicija i individualni talent. S eng. prev. S. Jurić. U M. Solar (ur.) *Traducija, vrijednost i književna kritika*. Matica hrvatska.
11. Gaj, Lj. (1830). *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisaña, poleg mudrolúbneh, narodneh i prigospodarneh temelov i zrokov*. Tisak Kraljevskoga sveučilišta, Budim.

12. Gross, M. (1981). O integraciji hrvatske nacije (175-191). U M. Gross (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*. Sveučilišna naklada Liber.
13. Herder, J. G. (1966). *Outlines of a Philosophy of the History of Man*. S njemačkoga na engleski preveo: T. Churchill. Bergman Publishers.
14. Horvat, J i Ravlić, J. (1956). Pisma Ljudevitu Gaju. U S. Musulin (ur.), *Građa za povijest književnosti hrvatske. Knjiga 26*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
15. Horvat, V. (1986). *Crkva u hrvatskom narodnom preporodu*. Nadbiskupski duhovni stol.
16. Hroch, M. (1979). Oblikovanje modernih nacija i nacionalni pokret 19. stoljeća. *Časopis za suvremenu povijest*, 11 (1), 23-40.
17. Ivanković, K. (2008). Narodni preporod versus romantizam u hrvatskoj i češkoj književnosti. U K. Ivanković, *Pogledi na češku književnost*. FF-press.
18. Jakubec, J. (1894a). *Výbor z Kollárových básní I. 100 Znělek milostných. Úvodem a poznámkami opatřil Jan Jakubec*. Nakladom Dra. Frant. Bačkovského.
19. Jakubec, J. (1894b). *Výbor z Kollárových básní II. Básně vlastenecké. Úvodem a poznámkami opatřil Jan Jakubec*. Nakladom Dra. Frant. Bačkovského.
20. Jelić, D. (1997). *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*. Naklada Pavičić.
21. Jembrih, A. (2022, 15. prosinca). Uz 270. obljetnicu rođenja biskupa Maksimilijana Vrhovca. Kultni mecena koji je zadužio hrvatski narod. U *Vijencu* br. 751-752, rubrika „Zaboravljeni velikani“.
22. Jež, A. (2013). Medbesedilne povezave med Slávy dcero Jana Kollárja in Djulabijami Stanka Vraza. *Slavistična revija* 61(4), 605-619.

23. Kollár, J. (1843). *Cestopis obsahující cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841 konanau a sepsanau od Jana Kollára*. Tiskao: Trattner-Karolyi, I.
24. Kollár, J. (1853). *O literní vzájemnosti mezi rozličnými kmeny a nářečími slovanského národu od Jána Kollára*. Prev. Tomíček, Jan Slavomir. Tiskao: prevoditelj.
25. Kollár, J. (1862). Slávy dcera. Lyricko-epická báseň v pěti zpěvích od Jana Kollára s přídavkem básní drobnějších. U *Spisy Jana Kollára. Díl první*. I. L. Kober.
26. Kollár, J. (1862). Výklad čili Přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře od Jana Kollára. U *Spisy Jana Kollára. Díl druhý*. I. L. Kober.
27. Kollár, J. (1863). Cestopis druhy a Paměti z mladších let života Jana Kollára sepsány od něho samého. U *Spisy Jana Kollára. Díl čtvrtý*. I. L. Kober.
28. Kopecký, M. (1988). Balbínovo „tractatio“ a Pelclova edice. *Listy filologické / Folia philologica*, 111(2), 120-124.
29. Kudělka, V. (1967). K otázce Kollárova působení v životě a díle Stanka Vraze. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná* 14(16), 87-100.
30. Kudělka, V. (1968). Kollárův podíl na formování ilyrské poezie. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná* 16(15).
31. Kukuljević, I. (1841, 18. rujna). *Danica ilirska, tečaj VII, br. 38*.
32. Kurelac, F. (1872). *Slova nad grobom Ljudevita Gaja izgovorena Franom Kurelcem*. Narodna tiskarnica dra. Lj. Gaja.
33. Macura, V. (1976). Mytologie Slávy dcery. *Česká literatura*, 24(1), 37-46. Institute of Czech Literature, The Academy of Sciences of the Czech Republic.
34. Magjer, R. F. (1916). *Život i pjesme Petra Preradovića*. Klub hrvatskih književnika u Osijeku.
35. Masaryk, T. G. (1895). *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*. Čas.

36. Musa, Š. (2006). Andrija Kačić Miošić i njegovi prosvjetiteljski i jezični prinosi. *Croatica et Slavica Iadertina* 2(2), 249-258.
37. Novák, A. (1930). Básnický sloh Předzpěvu k „Slávy Dceři“. *Listy filologické / Folia philologica*, 57(2-3), 199-209.
38. Pohorský, M. (1970). Mladý Jan Kollár (Básník sonetů z roku 1821. Básník a mýtus). *Česká literatura* 18(2), 124-146.
39. Preradović, P. (1846). *Pervenci: različne piesme od P. Preradovića*. Tiskom Demarchi-Rougierovim.
40. Protrka Štimec, M. (2023). Ogledalo romantizma Petra Preradovića. *Dani Hvarškoga kazališta*, 49 (1), 251-265.
41. Radić, S. (1910). *Češki narod na početku XX. stoljeća*. Matica hrvatska.
42. Sesar, D. (1996). *Putovima slavenskih književnih jezika. Pregled standardizacije češkoga i drugih slavenskih jezika*. Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
43. Solar, M. (2005). *Teorija književnosti*. Školska knjiga.
44. Stančić, N. (1997). Ideja o "slavenskoj uzajamnosti" Jana Kollara i njezina hrvatska recepcija. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 30(1), 65-76.
45. Stančić, N. (2005). Grafija i ideologija: hrvatski narod, hrvatski jezik i hrvatska latinica Ljudevita Gaja 1830. i 1835. godine. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za književnost*, 492(43), 261-296.
46. Stančić, N. (2008). Hrvatski narodni preporod – ciljevi i ostvarenja. *Cris*, X(1), 6 -17.
47. Šabić, M. (2019). Hrvatski krajevi u putopisu Jána Kollára. *Književna smotra*, 51 (191(1)), 107-114.

48. Šidak, J. (1981). Ilirski pokret (191-217). U M. Gross (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*. Sveučilišna naklada Liber.
49. Šlosar, D i Kosek, P. (2017). Humanistička čeština. U: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (Ur.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/HUMANISTICKÁ_ČEŠTINA (posljednji pristup: 18. 3. 2024.)
50. Šmahelová, H. (2002). Kollárova vize slovanské vzájemnosti. *Česká literatura*, 50(2), 125-148.
51. Šrepel, M. (1893). Jan Kollár i Hrvati. *Vienac XXV*(29-31).
52. Švoger, V. (1998). Recepција Herdera u hrvatskome narodnom preporodu na temelju Danice ilirske. *Časopis za suvremenu povijest*, 30(3), 455-478.
53. Tafra, B. (2006). Značenje narodnoga preporoda za hrvatski jezik. *Croatica et Slavica Iadertina*, 2(2), 43-55.
54. Vodička, F. (1960). Jan Kollár. U F. Vodička (ur.), *Dějiny české literatury II. (Literatura národního obrození)*. Nakladatelství československé akademie věd.
55. Vraz, S. (1863). *Djulabije. Ljubezne Ponude za Ljubicu od Stanka Vraza*. Matica ilirska.
56. Živančević, I. (1988). Krakovjak u hrvatskoj i slovenačkoj poeziji. *Croatica XIX*(30), 41-52.